

**VERDEN
TIL VENSTRE**

**Linda Marie Rustad og
Stine Helena Svendsen (red.)**

Feminisme til venstre

- ET DEBATHEFTE FOR VERDEN TIL VENSTRE

Linda Marie Rustad
og Stine Helena Svendsen (red.)

Feminisme til venstre

- ET DEBATHEFTE FOR VERDEN TIL VENSTRE

Sosialistisk Venstreparti 2009
Akersgata 35, 0158 Oslo
Redaktører: Linda Marie Rustad og Stine Helena Svendsen
Design: Ligatur as • www.ligatur.no

ISBN 978-82-92952-03-0 (elektronisk)

SVs idédebatt

– Verden til venstre

Verden til venstre (Vtv) er SVs initiativ til en debatt om hva slags venstreside vi trenger i årene som kommer, og hva slags visjoner og løsninger den skal kjempe for. Målet med debatten er gode innspill til arbeidet med SVs nye prinsippprogram. Bakgrunnen for ønsket om et nytt prinsippprogram er at SVs nåværende program fra 1995 er for gammelt. Økonomien, klimaet og maktforholdene mellom nasjoner er i stadig endring, og dermed kreves oppdaterte analyser av verden og de valget et politisk parti må ta for å komme videre.

Det nye prinsippprogrammet skal beskrive den langsiktige kursen for SV. Programmet skal gi et helhetlig bilde av hvordan vi vil organisere samfunnet, og hvilke strukturelle løsninger vi ønsker. I tillegg skal prinsippprogrammet stå seg over tid og være retningsgivende for problemstillinger som kanskje ikke er dagsaktuelle, men som vi vet vil komme.

Samfunnsforandring krever bred deltakelse, både fra enkeltpersoner, fagmiljøer og organisasjoner. Verden til venstre er derfor en åpen debattfase, der vi inviterer med både medlemmer og ikke-medlemmer.

SVs landsstyre har vedtatt et diskusjonsgrunnlag for Verden til venstre, og med det som utgangspunkt blir det i løpet av 2008 og 2009 utgitt en rekke debattbøker. Dette heftet om feminisme er den sjette publikasjonen i denne serien.

Innholdsfortegnelse:

1. Linda Marie Rustad og Stine Helena Svendsen: Forord
2. Beret Bråten: Intervju med Stine Helena Svendsen og Torild Skard
3. Tina Åsgård: SV- et feministisk parti?
4. Knut Oftung: Likestillingspolitikk som virker motsatt
5. Harriet Bjerrum Nielsen: Hvilket køn har skolen?
6. Agnes Bolsø: Feminismen hører ikke bare til på venstresiden
7. Fakhra Salimi: Inkluderende feminisme - en utfordring for venstresiden
8. Helga Eggebø: Offeromgrepet - til last eller gagn?
9. Ellen Hagen: Seksualitetens politikk
10. Tiina Rosenberg: Om feministisk politikk
11. Om bidragsyterne

Forord

Sosialistisk venstreparti har gjennom arbeidsprogrammet (2005-2009) erklært seg som et feministisk parti. Men hva betyr det? Hvilke politiske forpliktelser ligger det i en slik erklæring?

Verden til Venstre er et prosjekt som har til hensikt å vekke debatt innen sentrale politikkområder for venstresiden. Feminisme er ett av dem. Man kan selvsagt spørre seg om det å vie et eget hefte til feminisme fortsatt er god strategi for å få gjennomslag for en feministisk orientert politikk. Spørsmålet henviser til en gammel debatt: skal feminisme integreres på alle politikkområder eller skal det være et eget saksfelt? De fleste vil i dag si ja takk, begge deler. Selv om du finner kjønnsperspektiver i flere av de øvrige heftene til Verden til Venstre, vil vi hevde at integreringen av et feministisk perspektiv er en utfordring for SV. Det knytter seg mange utfordringer i det å integrere feministisk tankegodt i all politikk. Det krever kunnskap. Det forsterker og utvider kompleksiteten. Men den utfordringen må vi ta: en politikk som ikke er kjønnssensitiv vil framstå som unyansert og lite treffende i forhold til hvordan kvinner og menn lever sine liv.

Feministisk politikk berører mennesker og relasjoner direkte. Derfor er det også et felt der det ofte er stort engasjement og debatt. Hva betyr feminisme for SVere? Det er høyst variabelt hva SVere legger i sine forståelser av feministisk politikk. Hva feminisme betyr – og ikke minst hvilke politiske utslag det får – avhenger blant annet av hvordan kvinnelighet og mannlighet defineres. Noen vil hevde at kvinnens fysiologi – eller natur – gjør henne mer skikket til visse typer samfunnsoppgaver. Man kan for eksempel hevde at fordi kvinner føder barn er de også mer egnet til å ta seg av dem enn menn. Eller man kan argumentere for at kvinner er mer fredselskende enn menn fordi de føder og har omsorg for barn. En tolkning av kvinnens natur blir altså utslagsgivende for politiske beslutninger. Slik argumentasjon vil man gjenfinne i begrunnelsen for kontaktstøtte, motstanden mot tredeling av svangerskapspermisjon eller at kvinner skal ha verneplikt på lik linje som menn. Motsatsen er å si at kvinner kan gjøre hva som helst – naturen setter ingen begrensninger. Begge disse synene på feministisk politikk og kvinnepolitikk er representert i tekstene i dette heftet.

Vi som har redigert dette heftet mener at man generelt skal være

varsom med å legge en fortolkning av naturlige egenskaper til grunn for utforming av politikk. Likevel er det ikke gitt at kvinner skal inn i det militære – men argumentasjonen må være en annen, og vil angå menn så vel som kvinner. Vi mener SV er modent til å gå enda lenger: naturen bør heller ikke ligge til grunn for familietilhørighet. Gjennom partnerskapsloven har man kommet et stykke på vei, men skal man agere politisk ut fra et familieperspektiv som ikke er biologisk forankret vil det få stor innvirkning på viktige politiske felt som arv og eiendom, skattepolitikk, familie og barns rett til å vite sitt biologiske opphav for å nevne noe. Dette er et av mange eksempler på spørsmål der det er uenighet om hva slags politikk som vil være god feministisk politikk. En hovedhensikt med dette heftet er å få fram feministiske synspunkter på politikkområder SVere og andre er engasjerte i, og at disse skal kunne danne grunnlag for debatt.

En historisk og ideologisk sentral debatt for kvinnebevegelsen har vært forholdet mellom likestilling mellom kjønnene og kvinnefrigjøring. Dette har ofte blitt forstått som to ulike politiske strategier eller retninger, og kanskje har debatten blitt framstilt mer polarisert enn den i realiteten var. Dette heftet berører ikke denne

debatten direkte, men det hadde vært interessant om debatten kunne reises på ny. Likestilling og frigjøring kan og bør sees i sammenheng. Der likestillingen kan bli for opphengt i statistikk, kan frigjøringen bli for opphengt i kvinnens frigjøring fra mannen, som om mannen skal være retningsgivende for kvinners livsvalg. Det å diskutere forholdet mellom frigjøring og likestilling er interessant fordi den vil kunne gi retning til politiske veivalg.

Et annet moment er at venstresida i norsk politikk i større grad bør diskutere forholdet mellom individets frihet og statlig regulering – dette er ikke minst relevant i forhold til likestilling som ofte har blitt ansett som statlig inn gripen i hvordan kvinner og menn selv ønsker å leve sine liv. Den politiske utfordringen er å vise at kvinner og menns påståtte frie valg har sine utspring i tradisjonelle mønstre, strukturer i samfunnet og i vår kultur. Og at mønstrene ofte manifesteres i private relasjoner. Utfordringen er å vise hvordan man politisk søker å bryte med disse tradisjonene for derigjennom å styrke individets muligheter til å foreta selvstendige valg.

I de seneste årene har debatten om statens rolle i forhold til å fremme likestilling blitt spesielt aktuell i

forbindelse normer for kjønn og seksualitet i enkelte minoritetsgrupper i Norge. I disse debattene, som særlig har omhandlet minoritetsgruppers ekteskapsnormer, er det en tendens til at kjønnsmessig og seksuell likestilling i Norge blir ansett som et kjennetegn ved norsk kultur, samtidig som kvinnediskriminering settes i sammenheng med det ikke-norske, og spesielt det muslimske. I disse diskusjonene mener vi at det er verdt å påpeke at av de viktigste fellestrekkene ved europeisk kulturarv er våre patriarkalske tradisjoner. Når ”tradisjon” i andre kulturer sammenlignes med norske likestillingsidealer framstår det norske likestillingsprosjektet som atskillig mer vellykket enn det i realiteten er. I disse diskusjonene vil vi oppfordre til en anerkjennelse av kompleksitet. Kritikk av tradisjoner som gjør at kvinner kommer til skade har vært et av feminismens viktigste prosjekt, og det skal fortsette å være det. Men i disse diskusjonene er det viktig å se på de konkrete utfordringene kvinner møter i form av vold og diskriminering, og løse problemer heller enn å hevde at ”kulturer” er problemet. Det betyr også at en henvisning til kulturell kompleksitet ikke løser mange av de politiske utfordringer man står overfor i et flerkulturelt samfunn.

Til slutt: feminisme lar seg ikke avgrense tematisk. I så måte har vi hatt en forholdsvis vanskelig oppgave. Det som her presenteres er derfor utsnitt, fragmenter, av hvilke politiske felt som berøres av en feministisk tenkning. Og her er store mangler. Vi kunne liste opp utallige svært presserende politiske felt som enten trenger en feministisk tenkning eller som berører kvinners og menns liv helt konkret – og som ikke er representert her. Når det er sagt vil vi takke de skribentene som har sendt oss sine bidrag. Vi håper det ligger tema og kontroverser her som kan skape videre debatt, slik at SV, som er et erklært feministisk parti, tar konsekvensen av dette og integrerer feministisk tenkning i partiet som sådan.

God lesning.

Mars 2009

Linda Marie Rustad og
Stine Helena Svendsen

Stine Helena Svendsen og Torild Skard

intervjues av Beret Bråten

”Kjønnsnøytral ekteskapslov!” svarer Stine Helena Svendsen. ”Nei til kvinnelig verneplikt!” svarer Torild Skard. Spørsmålet til begge var hva som er den viktigste politiske saken i forhold til kjønn akkurat nå. Og svarene spriker – noe enormt. Det kan oppfattes på flere måter. At de to har ulike interesser og ulike prioriteringer er opplagt. Men det handler også om noe annet: om ulike forståelser av hva kjønn er, hva kjønn betyr og hvilken rolle kjønn bør spille. Der Svendsen snakker om at den lille eller store ”Forskjellen” mellom kvinner og menn, ikke bør spille all verdens rolle, er det nettopp forskjellen som er Skards utgangspunkt. Hun mener at forskjellene, enten de nå skyldes biologiske eller sosiale forhold, vektlegges for lite. Da får vi det hun kaller mekanisk likestilling. Svendsen sier det ikke, men hun ville antakelig applaudere en slik mekanikk, på samme måte som hun – vil jeg tro – sier ja til kvinnelig verneplikt.

SVs nestleder Audun Lysbakken har uttalt at det for et feministisk parti som SV er vanskelig å gå imot kjønnsnøytral verneplikt. Torild

Skard mener imidlertid at dette vil være et tilbakeslag for likestillingen. Når folk som befinner seg i samme parti slåss om kjønn og verneplikt, handler det ikke bare om forsvarspolitik. Det handler i like stor grad om hvordan kjønn forstås. Dersom kjønnene i utgangspunktet forstås som nokså like, er kvinnelig verneplikt en helt logisk ting å støtte. Hvorfor skal verneplikt være dels en byrde, dels en mulighet for bare den mannlige delen av landets unge befolkning? Dersom utgangspunktet er kjønn som forskjell, blir det på samme måte logisk å gå imot: da er man opptatt av at det tross alt er kvinnen som føder og ammer barn, og at far vel kan bidra på området omsorg, men aldri erstatte mor. Derfor vil det uansett hvordan man snur og vender på det være kvinnen som stiller opp med mest de første leveårene et barn har. Og da ville det være urimelig å pålegge henne enda flere byrder. Dessuten, er forsvaret en mannsdominert arena som kvinner bør kjempe seg inn på?

Kjønn – handler det i utgangspunktet om likhet eller forskjell? Er kvinner og menn vesensforskjellige,

eller nokså like? Det er et filosofisk spørsmål, men det er – som så mye annet – et filosofisk spørsmål med betydelig politisk relevans. At det har betydning i forhold til vernepliktsaken er opplagt. Men det har også stor betydning når tema for eksempel er barn og omsorg, ledelse, politiske deltakelse, arbeids- og næringsliv og skole / utdanning. Samt at det har betydning sånn til hverdags.

Som regel er det forskjellstenkningen som råder. Den har en lei tendens til å lede ut i kjønnsstereotypiske utgreiinger, av den typen Dagbladets sportskommentator bedrev under håndball-VM for kvinner. Han mente kvinnehåndball var en mer familievennlig sport på TV enn fotball. Og når det er fotball det er snakk om, er det herrefotball man mener. Det er det som er fotball. Det andre er damefotball. Hvorfor håndball-VM er familievennlig? Jo, det handlet – så vidt jeg forsto – om mindre grovhet og tøffhet enn i fotball (les herre-fotball). Men hva er forskjellen på et nesebrudd på Gro Hammerseng og på Frode Kippe? Blodet renner, uansett. Kanskje handler den påståtte familievennligheten mer om kjønnsforventninger. Kvinnehåndball – hvor skummelt kan det bli? En fotballkamp derimot, er noe annet, da blir det kamp – med

stor K. Så der Hammerseng hadde uflaks, er Kippe involvert i tøft spill.

Likhetstankegangen er ikke så ofte representert, i alle fall ikke i medie-offentligheten. Faren ved den er at kroppen forsvinner *helt*. For hva betyr egentlig det biologiske og sosiale knyttet til de ulike kjønnede kroppene? Betyr det virkelig ingen ting?

Feminisme handler om frihet. Om å ikke bli hindret i å gjøre noe ”bare” fordi du er gutt eller jente. Det handler om å få være slik du aller helst vil, om å få gjøre de valgene du føler er riktige for deg – ikke de valgene du føler at du *bør* gjøre, fordi du tilfeldigvis kom til verden med et bestemt kjønnsorgan. Og det handler om adgang til de arenaene og de sammenhengene hvor man ønsker å være. Det handler om det forskerne Hege Skjeie og Mari Teigen kaller lik rett til lik deltakelse. Hvis forventningene til oss er så kjønnsavhengig trange at de ikke gir stort mer plass til å manøvrere enn i et kjøleskap, ja, så er det ikke mye frihet å snakke om heller. Men det er det kanskje heller ikke hvis man i enhver sammenheng setter en parentes rundt kroppen?

Kjør debatt

» KJØNN – hvordan forstås det og hva betyr det

Stine Helena Svendsen (24) er master i europeiske og amerikanske områdestudier, og jobber som vitenskapelig assistent på forskningsprogrammet CULCOM – Kulturell kompleksitet i det nye Norge. Og hun er nestleder i SVs kvinnepolitiske utvalg.

1. Hvordan forstår du kjønn?

Jeg forstår kjønn som en tolkningsramme for en av mange forskjeller mellom folk. Ofte sier vi at alt fra lønnsforskjeller til personlighetsvariasjoner og seksuelle preferanser, kan forklares med «kjønn». Jeg mener at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn bare kan forstås som diskriminering, og at vi tvinger fram en forståelse av at forskjeller mellom kvinner og menn er viktigere enn de trenger å være når vi leser folks personlighet og seksualitet kun i lys av kjønnsforskjell. Å snakke om den lille, eller store, «Forskjellen» mellom kvinner og menn er i realiteten det som legitimerer diskriminering i neste runde. La meg forklare hva jeg mener med et eksempel. Det finnes mange kroppslige forskjeller mellom folk. Jeg er for eksempel en og en halv meter høy. Det betyr noe. Jeg rekker ikke opp

til håndbagasjehylla i fly. Jeg vil sannsynligvis være dårligere i basketball enn noen på to meter, gitt like mye trening. Jeg rekker ikke ned til pedalene i en del biler. Når jeg sier at kjønn er en forskjell vi forsøker å putte alt for mye mening i, tenker jeg på tendensen til å forstå det at jeg trenger hjelp til å få kofferten min opp på hylla i flyet, det at jeg ikke er noen landslagskandidat i basket, og det at jeg ikke liker å kjøre store biler, med at jeg er kvinne, heller enn at jeg er lav. Det å insistere på ”Forskjellen” med stor F mellom kvinner og menn framstår for meg som et forsvar av diskriminering av kvinner, fordi grunnen til at vi snakker om denne forskjellen er diskrimineringen. Vi snakker lite om høydeforskjeller, og om at det jo er forskjell på høye og lave folk. Men det er ikke en forskjell vi diskriminerer folk på grunnlag av i særlig stor grad, og derfor har vi ikke så stort behov for å understreke hvor viktig den er.

2. Har din forståelse av kjønn konsekvenser for dine standpunkter i konkrete politiske saker? Hvordan stiller du deg for eksempel til påstanden: «Gutter er tapere i norsk skole»?

For meg er det på ingen måte selvfølgelig at vi skal organisere samfunnet på grunnlag av tolkningsrammen kjønn slik vi tenderer til å gjøre i dag. Jeg synes for eksempel ikke vi skal legge opp en familiepolitikk med utgangspunkt i at folk skal leve heteroseksuelt i kjernefamilier, eller at de nødvendigvis må ha romantiske relasjoner med dem de bestemmer seg for å oppdra unger sammen med. Jeg synes at barn, om det skulle passe best, må ha mulighet til å ha mer enn to personer som foreldre – slik det er på Island. Jeg synes at sosialt foreldreskap skal være viktigere enn DNA i forhold til plikter og rettigheter knyttet til barn. Når det gjelder gutter i skolen mener jeg det er verdt å huske at klassebakgrunn er en mye viktigere forskjell enn kjønn når det kommer til mulighetene for å lykkes på skolen. Når det er sagt så tror jeg kjønnsroller er en stor del av problemet i forhold til gutters relative skoleprestasjoner. Det framstår som ”femi” å være skoleflink for mange gutter i skolen i dag. Siden det framstår som mer ”maskulint” å være flink i andre ting, blir det mindre viktig for noen gutter å jobbe

med skolearbeidet. Sann sett er det et problem som handler om kjønn, og den delen av det kan løses ved at alle som jobber i skolen får kompetanse til å motvirke dyrking av kjønnsstereotyper blant barn og unge.

3. Hva er den viktigste politiske saken i forhold til kjønn akkurat nå?

Kjønnsnøytral ekteskapslov! Så lenge vi har institusjonalisert forfordeling av heteroseksuelle ekteskap i samfunnet, vil dette fremme fortsatt diskriminering av alle som ønsker å leve alternativt i forhold til kjernefamilien. For de som lever i kjernefamilier er det nok tredeling av foreldrepermisjon som er den viktigste saken. Siden de aller fleste antar at alle er heteroseksuelle inntil det motsatte er bevist, er det sannsynlig at alle kvinner tjener økonomisk på at arbeidsgivere må forholde seg til at menn kanskje skal gå ut i foreldrepermisjon også.

4. Hvordan bør feminister arbeide for å få politisk gjennomslag for sine synspunkter akkurat nå?

Jeg tror partiene er en av de beste arenaene for å få politisk gjennomslag. Men i tillegg trengs det enkelt-sakskampanjer for å få trykk på

saker. Jeg synes kjønnsnøytral ekteskapslov er et godt eksempel på hvordan ting gjøres, når de gjøres bra. SV fremmet forslag på Stortinget, Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) fulgte opp. Så lanserte en del unge aktivister kampanjen ”Si Ja!” for å få trykk på saken, sånn at mange flere enn de som er tilknyttet etablerte organisasjoner fikk mulighet til å engasjere seg. Jeg tror det er viktig å bruke flere kanaler til å skape både engasjement og gjennomførbarhet.

5. Hvordan kan vi best håndtere kryssende diskrimineringsgrunnlag politisk?

Jeg tror det er viktig å motarbeide diskriminering i den konteksten det oppstår. For å ta utdanningssystemet som eksempel: i grunnskolen har vi et problem med reprodusering av ulikhet knyttet til klasse. Dette overlapper med at elever med ulik etnisk bakgrunn også har ulike mulighetsrom. Men om vi undersøker dette nærmere, viser det seg at klassebakgrunn er det som skaper størst forskjell. Vi har kryssende diskrimineringsgrunnlag her, men når vi går inn i problemet ser vi at det vil gjøre en positiv forskjell for alle, om vi klarte å skape økt sosial utjevning i forhold til økonomisk bakgrunn. I akademia har vi et

problem med at menn forfordes til vitenskapelige stillinger. Det har vært en stor debatt om øremerking av stillinger til kvinner, blant annet i forhold til om dette er diskriminerende i forhold til andre grupper, for eksempel lesbiske og homofile. Det er klart lesber og homser blir diskriminert, men det problemet løses på ingen måte med å øremerke stillinger til homoer i akademia. Forskjellige diskriminerings situasjoner krever forskjellige tiltak. Vi må analysere hver diskriminerings situasjon, og bruke de tiltakene som virker. Vi skal likestille diskrimineringsgrunnlag – men ingen diskriminerte grupper tjener på at ingen tiltak skal være lov hvis de ikke virker for alle grupper. Det er det bare hvite, rike, funksjonsfriske, heteroseksuelle menn som tjener på.

» KJØNN – hvordan forstås det og hva betyr det

Torild Skard (71) er pedagog, seniorforsker på Norsk Utenrikspolitisk Institutt NUPI og leder for Norsk Kvinnesaksforening. Hun er tidligere lagtingspresident for SV, direktør i UNESCO og UNICEF samt assisterende utenriksråd.

1. Hvordan forstår du kjønn?

Kjønn utformes sosialt, men biologien ligger i bunnen. En må begynne der, selv om det er vanskelig, fordi biologien opp gjennom historien er brukt som argument for å nekte kvinner rettigheter som stemmerett og adgang til embeter. Derfor har radikale kvinner understreket, og understreker stadig, at kjønn er samfunnsskap, og at kjønnsroller både kan og må endres. Men vi går for langt hvis vi sier at biologien er *uten* betydning. Selv om vi ikke vet hvor langt de går, er det biologiske forskjeller mellom menn og kvinner. Det er kvinner som blir gravide, føder barn og ammer. Kvinner har slåss for retten til å bestemme over egen kropp og for retten til å ha lønnet arbeid. Nå *er* nesten alle kvinner i yrkeslivet, og spørsmålet blir

hvordan forholdene legges til rette slik at det blir godt og bra å føde og amme barn. Ikke bare fedres, men også mødres rettigheter er noe radikale kvinner bør ta opp, og ikke bare overlate til de konservative.

I dag betyr likestilling ofte mekanisk likebehandling av kjønnene. Og det er viktig å bekjempe diskriminering av kvinner. Men er målet at kvinner og menn skal bli helt like? Og at strukturene i det tradisjonelle mannsamfunnet skal bevares? Hvor er det blitt av kvinnefrigjøringen? Hva skal skje med oppgaver og verdier som tradisjonelt er blitt tillagt kvinner – enten det skyldes biologi eller sosiale roller? Det er en fare i likestillingsarbeidet at de sterke likedaner de svake i sitt bilde. Kvinner overtar mannsoppgaver og verdier, mens det omvendte er vanskelig. Omsorgsarbeid og verdier har lav status, fordi dette har vært tillagt kvinnerollen. Hvordan skal vi få verdsatt dette? Nå nedvurderes det. Kvinner har det tyngste ansvaret for barn og andre ulønnete omsorgstjenester i hjem og familie og må samtidig betale en pris for det i form av deltidsstillinger, redusert inntekt, tapt pensjon mv.

2. Har din forståelse av kjønn konsekvenser for dine standpunkter i konkrete politiske saker? Hvordan stiller du deg for eksempel til påstanden: «Gutter er tapere i norsk skole»?

At gutter skal være tapere er, så vidt jeg forstår, knyttet til at gutter i gjennomsnitt gjør det dårligere enn jenter på en del prøver. Jeg klarer ikke å hisse meg veldig opp over det. Ville bekymringen vært den samme hvis det var jentene det gjaldt? En annen sak er at skolen etter mitt syn generelt er for dårlig. Som gammel pedagog undres jeg over hvor den progressive pedagogikken er blitt av, den som tar sikte på mennesket som helhet og gir effektiv, relevant læring for alle? Og hva gjør skolen med kjønnsstereotypiene? Det er viktig at både gutter og jenter får utnytte evnene sine på bred basis og får kunnskap og ferdigheter de har nytte og glede av. Når det gjelder å være tapere, er det spørsmål om skoleprestasjonene har samme betydning for gutter og jenter. Flyter ikke mennene lettere opp i arbeids- og samfunnsliv, uansett? 84 prosent av de norske maktelitene i næringslivet, i kirke og kulturliv, forskning og media, rettsvesen og forvaltning består i dag av menn. Bare 16 prosent er kvinner. *Det gir meg grunn til bekymring.*

3. Hva er den viktigste politiske saken i forhold til kjønn akkurat nå?

Nei til kvinnelig verneplikt! Det kan ikke være en oppgave å få kvinner inn i det militære. Og verneplikt kan bety et tilbakeslag for likestillingen. I mange tilfeller er det viktig at kvinner og menn behandles likt, men ikke bestandig. I noen tilfelle må de behandles forskjellig. En må ta hensyn til de to kjønns faktiske virkelighet. I dagens situasjon er det urimelig å pålegge kvinner en samfunnsbyrde som verneplikt i tillegg til de andre byrdene de har. Det kan bidra til å forsterke kjønnsforskjellene i makt og ressurser.

4. Hvordan bør feminister arbeide for å få politisk gjennomslag for sine synspunkter akkurat nå?

De må delta i de vanlige politiske organisasjonene, men også organisere seg på feministisk grunnlag. Vi trenger sterke kvinnesaksorganisasjoner for å skape endring. I dag er kvinnebevegelsen fragmentert og til dels svak. Det er et problem.

5. Hvordan kan vi best håndtere kryssende diskrimineringsgrunnlag politisk?

Selv om diskriminering kan skje på

ulike grunnlag samtidig – religion, alder, etnisitet, kjønn, er det feil å tro at alt dreier seg om de samme mekanismene. Det er forskjell på rasisme og sexisme. Slik

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) nå er organisert, blir alt lett en saus der det spesifikke i hver form for diskriminering forsvinner. Det blir lite effektivt. Vi trenger i utgangspunktet organisasjoner og instanser som kan analysere og

fremme ulike gruppers interesser - aktive og sterke organisasjoner av innvandrerkvinner, samekvinner, lesbiske mv. Så må det foregå et samarbeid der ulike interesser blir forent og sett i forhold til hverandre. Etnisk norske og innvandrerkvinner for eksempel, bør ha mye mer kontakt. Og politiske organisasjoner må omfatte og ta hensyn til forskjellige grupper og interesser.

SV – et feministisk parti?

Av Tina Åsgård

Er SV et feministisk parti? I gjeldende arbeidsprogram kan vi lese følgende: ”SV er et feministisk parti. Dette betyr at SV erkjenner at kvinner undertrykkes politisk, sosialt, kulturelt og økonomisk både i Norge og resten av verden, og at vi vil kjempe for kvinnefrigjøring på alle disse områdene. Kampen for kvinnefrigjøring er først og fremst en kamp for rettferdighet, og er en av SVs grunnleggende oppgaver.” Ser man på SVs arbeidsprogram, er det derfor fristende å svare bekræftende: ja, SV er et feministisk parti. Dette vil likevel være omtrent like dekkende som å stille spørsmålet om vi har likelønn i Norge, og svare som vår prinsesse Märtha Louise gjorde for ikke lenge siden: ja, i Norge får alle lik lønn for likt arbeid. Det står jo i loven! Likevel vet de fleste at loven ikke nødvendigvis speiler virkeligheten. Så også med SVs programformulering.

Jeg tror det er riktigere å si at SV er et parti som har et klart kvinneperspektiv på mange politiske saker, og som har mange feminister blant sympatisører, velgere, medlemmer og

tillitsvalgte. SV har også vært i front for de viktigste kvinnepolitiske sakene som har fått gjennomslag i Norge hittil. Derfor mener jeg også at det er riktig å si at SV er det partiet i Norge som har størst potensiale for å kunne bli et fullverdig feministisk parti, på tross av at det står en del arbeid igjen for å bli det.

Kjønnsmakt

La meg først starte med hva jeg mener det å være et feministisk parti må innebære. Feminisme handler både om ideologi og strategi. Derfor er det viktig for SV at vi både finner frem til en felles politisk forståelse av hva kjønnsmakt er og hvordan den virker, samtidig som vi utvikler god politikk som kan bidra til å bevege samfunnet i riktig retning på dette området slik at disse maktstrukturene endres.

For et sosialistisk parti er det avgjørende å legge en klasseanalyse til grunn for politikken. For et feministisk parti er det avgjørende å legge en kjønnsmaktanalyse til grunn. Menn som gruppe har mer makt enn kvinner som gruppe, og

dette medfører at tilsynelatende kjønnsnøytral politikk vil slå ulikt ut for menn og kvinner og forsterke dette maktforholdet. Som et sosialistisk og feministisk parti må vi altså ha både klasseanalyse og kjønnsmaktsanalyse som grunnleggende bærebjelker i vår politiske tenkning. Dette betyr blant annet at SV må ha et tydelig fokus på de kvinnene som befinner seg i de lavere delene av samfunnhierarkiet, uten å redusere kjønnskraftforståelsen til enkle slagord av typen ”kvinnekamp er klassekamp”.

Slik jeg ser det baseres mye av kjønnsmakten i samfunnet på at makt knyttes til og er omtrent synonymt med maskulinitet. Derfor ser vi for eksempel at det som tradisjonelt har vært kvinners oppgaver har vesentlig lavere status og lønnes betraktelig lavere enn det som tradisjonelt har vært menns oppgaver. At makt og maskulinitet går hånd i hånd, ser vi også når kvinner kommer inn på en ny arena i samfunnet. Da mister nettopp denne arenaen sin status, og mennene rømmer til nye jaktmarker. Slike strukturer er sjølsagt vanskelige å endre, men jeg vil minne om noen av de viktigste fremskrittene som allerede er gjort, og som gir oss en pekepinn på hva som er naturlige skritt videre.

Kvinnelig representasjon

Et sentralt fremskritt for kvinners posisjon i samfunnet var selvfølgelig stemmeretten. Denne kom ikke av seg sjøl, men har blitt kjempet frem av kvinner som organiserte seg, i god allianse med noen menn også. Dette var en rettighet som norske kvinner fikk relativt tidlig sammenlignet med søstre i andre land, og er nok også en av grunnene til at det er i politikken at kvinners maktposisjon i Norge er mest fremtredende. Til tross for dette, har vi for tiden kvinnelig finansminister for aller første gang, og kvinnelig utenriksminister har vi aldri hatt.

Innenfor det politiske feltet er det i dag likevel i kommunepolitikken at utfordringene er størst. Det finnes en rekke norske kommuner som har mindre enn 20% kvinneandel i sine besluttsende organer. En av årsakene til at kvinner er dårligere representert i kommunestyrene, er at velgerne favoriserer mannlige kandidater når de retter på listene. Paradokset i vårt lokaldemokrati, er at det faktisk er mindretallet som bestemmer kjønns-sammensetningen i kommune-styrene. Flertallet av velgerne retter nemlig ikke på listene i det hele tatt. Flertallet har derfor stemt for en høyere kvinneandel i kommune-styrene enn det som faktisk blir resultatet når stemmene er talt opp.

Jeg tror det vil være fornuftig å se på den norske valgordningen i et kjønnsmaktperspektiv. Mange løsninger kan være aktuelle. En mulighet er at valglister ikke godkjennes uten en viss kvinneandel blant kandidatene. En annen er at likestillingslovens krav til kjønns sammensetning i styrer og utvalg også skal gjelde kommunestyre. En tredje variant er å vurdere endringer i velgernes mulighet til å rette på lister, eller å la rettingene telle mindre enn i dagens ordning. Jeg er ikke sikker på hva som er riktig løsning, men det er etter min mening helt opplagt at det trengs en debatt om kjønns perspektiv på valgsystemet.

Å bestemme over egen kropp

En historisk viktig seier for kvinners rettigheter i Norge, var abortloven fra 1975. Den sikrer kvinner råderett over egen kropp når det gjelder beslutningen om å gjennomføre et svangerskap. Retten til sjølbestemt abort har vært et enormt fremskritt for kvinners liv og muligheter i Norge. Når enkelte nå har tatt til orde for at også den biologiske faren bør få rettigheter etter abortloven, for eksempel at beslutningsmyndighet i abortspørsmålet bør deles mellom biologisk far og mor, viser det at slike seire aldri er vunnet for alltid.

Å gi biologisk far tilsvarende rettigheter som mor i abortspørsmålet, vil være et alvorlig tilbakeslag for kvinners rettigheter. I et spørsmål som dette vil like rettigheter slå helt ulikt ut. Det er fremdeles slik at det er kvinner som må gjennomgå svangerskap og føde barn, og dessuten er sannsynligheten overveldende for at det er kvinnen som blir sittende med hovedansvaret etter at barnet er født. Retten til å ta beslutningen om hvorvidt et svangerskap skal gjennomføres eller ikke, bør derfor fullt og helt tilhøre kvinnen.

Dagens abortlov har likevel sine svakheter. En av de største er at dersom en kvinne ønsker å avbryte svangerskapet etter 12. uke, må avgjørelsen fattes av en nemnd. Er ikke kvinner like fullt i stand til å ta en beslutning *etter* 12. svangerskapsuke som *før*? Det viser seg at de fleste får innvilget søknaden, men sjansen for å få avslag øker dramatisk dersom kvinnen er bosatt på Sør- eller Vestlandet. Det betyr at norske kvinner i praksis ikke har lik rett til abort i dag. At abortnemnder ulike steder i landet har ulik praksis på området, er også et godt argument for å overlate beslutningen fullt og helt til kvinnen sjøl. En naturlig kampsak for SV burde derfor være å fjerne abortnemndene.

En utfordring som vi må ta på alvor i tiden som kommer, er teknologiske fremskritt innenfor medisin. Barn som er for tidlig født overlever i stadig yngre alder. Dette utfordrer vår tenkning rundt når livet begynner og hva som er en riktig grense for å tillate framprovosert abort. Det er i tillegg i dag mulig å få vite mye mer om fosterets fremtidige egenskaper på et tidlig tidspunkt. Dette har skapt nye debatter om sorteringssamfunnet og muligheten for å designe sitt eget avkom. Det er ingen tvil om at dette utgjør etiske dilemma også for SV og kvinnebevegelsen. Debatter som dette er legitime og må tas på alvor. Vi må våge å gå uredde og seriøst inn i slike diskusjoner. SVs hovedmål må likevel alltid være at flest mulig unngår å bli gravide uten å ønske det, og at kvinners rett til å bestemme over egen kropp fremdeles må stå fast.

Likestillingsloven

En tredje viktig seier for kvinnebevegelsen var likestillingsloven av 1978. Loven skal hindre diskriminering på grunn av kjønn og legger særlig vekt på å bedre kvinners stilling. Dette har vært og er fremdeles et viktig redskap, særlig i arbeidslivet. Det faktum at det til stadighet felles dommer der det slås fast brudd på likestillingsloven, viser likevel at det

er en vei igjen å gå før lovens bokstav også blir kvinners virkelighet. Til tross for dette skal vi ikke undervurdere betydningen av at det norske samfunnet gjennom denne loven har fastsatt en norm som vi ønsker at samfunnet skal bygge på. Og denne normen sier at kvinner skal ha like stor frihet i sin livsutfoldelse som menn, og ikke møtes av hindringer og fordommer.

Barnehager

Nå, i litt ferskere historie, vil jeg fremheve full barnehagedekning som den kanskje viktigste kvinnepolitiske reformen. Når vi kommer i mål med dette, og også får på plass lovfestet rett til barnehageplass, er det et gigantisk skritt fremover for kvinners mulighet til å oppnå økonomisk sjølstendighet gjennom full deltakelse i arbeidslivet. Full barnehagedekning er derfor også avgjørende for at vi skal klare å oppnå likelønn.

Kvinnens mulighet til økonomisk sjølstendighet er avgjørende for å endre maktforholdene mellom menn og kvinner. Her er retten til barnehageplass, og at denne skal være gratis, en av de viktigste forutsetningene. Kontantstøtten, som først og fremst bidrar til at kvinner med minoritetsbakgrunn forblir hjemmeværende og avhengige

av sine mannlige forsørgere, må fjernes. Samtidig må vi arbeide for at menn og kvinner i heterofile forhold tar et likeverdig ansvar for sine barn. Jeg tror ikke at vi da kommer utenom en strengere regulering av fars omsorgsforpliktelser.

Foreldrepermisjon

Et naturlig første skritt på veien vil her være en tredeling av foreldrepermisjonen. Det vil sørge for at far må ta større ansvar for de barna han bidrar til å sette til verden, samtidig som arbeidsgivere må forvente at også mannlige ansatte går ut i lengre permisjoner i småbarnsfasen. For en del menn kommer jo også småbarnsfasen i flere omganger. En tredeling av foreldrepermisjonen betyr at risikoen for lengre fravær fra arbeidslivet blir jevnere fordelt. Jeg ser likevel ingen grunn til å stoppe der. På lengre sikt bør vi få på plass ordninger som sikrer at permisjonen fordeles likt. Problemer som måtte oppstå i forbindelse med mors retur til arbeidslivet, for eksempel mors helse eller problemer i forhold til amming, må løses med sykmelding for mor, ikke med at mor er lengre aleine i permisjon.

I tillegg til å gjøre grep når det gjelder fordeling av foreldrepermisjon mellom foreldrene, så må vi

også gjøre det lettere for fedre å velge lengre permisjon enn dagens pappaperm. For det første bør foreldrenes samlede permisjon utvides til ett år med full lønnskompensasjon. Dette fordi det ikke er mulig å få barnehageplass før den tid. Samtidig så må vi unngå at foreldrene taper økonomisk på en bedre fordeling av permisjonstid. Mange par taper økonomisk på at far tar mer permisjon enn sin tildelte pappaperm, og dette skyldes at det er mors lønn som utgjør grunnlaget for støtte i permisjonstiden uansett hvem som tar den ut. Fordi vi ikke har likelønn i Norge, så er det i de fleste parforhold slik at mor tjener mindre enn far. Dersom far tar ut ekstra permisjon vil altså familien samlet sett tape penger. Denne ordningen må vi få en slutt på. Når det er far som tar ut permisjon, bør det være fars lønn som erstattes. Samtidig må vi sjølsagt jobbe for likelønn slik at dette ikke lenger blir en problemstilling for småbarnsfamiliene.

Arbeid og likelønn

Likelønn bør være en av de viktigste feministiske kampsakene for SV. Dette handler både om klasse, siden kvinner i stor grad tilhører lavtlønnsgruppene både i offentlig og privat sektor, og det handler om verdsetting av de

samfunnsoppgavene som tradisjonelt har vært kvinners oppgaver. I offentlig sektor handler like-lønnskampen først og fremst om lønns- og arbeidsvilkår i helse- og omsorgsyrkene, mens i privat sektor er det kvinneyrkene innenfor handel, kontor, hotell, restaurant og renhold som kommer absolutt dårligst ut. Utfordringene er mange. Lønnsnivået må heves slik at kvinners arbeid verdsettes på linje med menns. Retten til fulle stillinger må på plass. Likestilling av skift og turnus vil også være et nødvendig tiltak for kvinner i turnusyrkene. Det er for lengst slått fast at det ikke er noen grunn til at skiftarbeidere

skal ha kortere arbeidstid enn kvinnene som jobber i turnus. Denne praksisen, som helt klart er i strid med likestillingsloven, må vi sette en stopper for snarest mulig.

I tillegg er det naturlig å se på streikeretten i et kjønnsmaktperspektiv. Det er i stor grad de kvinnedominerte yrkesgruppene som rammes av tvungen lønnsnemnd, og det betyr at kvinner i praksis ikke har samme streikerett som menn. Det er altså en rekke kvinner som ikke har tilgang til det viktigste kampmiddelet som fagbevegelsen rår over. SV må reise debatten om hvorvidt det er slik vi vil ha det.

I enhver diskusjon om politiske reformer som kan utfordre kjønnsmaktsystemet, kommer vi tilbake til 6-timersdagen. Dette er en arbeidstidsreform som håndterer mange av utfordringene på hjemmebane og i arbeidslivet. 6-timersdagen vil kunne sikre en jevnere fordeling av det ulønnede arbeidet i hjemmet og lønnsarbeidet. Mange flere kvinner vil ha muligheten til full jobb, og dermed full pensjonsopptjening. 6-timersdagen vil også redusere belastningen i de tunge jobbene som kvinner gjør, og sørge for at flere holder ut til pensjonsalder og unngår uføretrygding. Samtidig vil flere menn jobbe mindre, og ikke lenger ha noen unnskyldning for ikke å ta sin del av ansvaret hjemme. Derfor er det min oppfatning at 6-timers normalarbeidsdag er en av de aller viktigste reformene for å endre kjønnsmaktsstrukturer i samfunnet.

Sex-kjøp og vold mot kvinner

En lov som snart vil bli innført, er loven om forbud mot sexkjøp. På samme måte som med likestillingsloven vil denne loven sikre at samfunnet har tatt stilling i en lang kamp for kvinnebevegelsen, nemlig kampen for at kvinnekroppen ikke skal betraktes som en vare som kan kjøpes for penger. Samtidig blir ansvaret for prostitusjon plassert der

det hører hjemme, hos kundene som skaper etterspørselen og som står for den direkte kroppslige utnyttelsen av kvinner i en desperat og fortvilet livssituasjon. Jeg tror at loven, på samme måte som i Sverige, vil bli stående som en milepæl i kampen mot en av de groveste formene for kvinneundertrykkning som eksisterer i verden i dag.

En logisk fortsettelse av forbudet mot sex-kjøp, er en fornyet debatt om porno. Vi vet at porno- og prostitusjonsindustrien er nært koblet til hverandre. Så nær er forbindelsen at det er nesten utenkelig at porno kan eksistere uten prostitusjon og omvendt. Hvis vi mener alvor med at prostitusjon er vår tids slavehandel, og uforenlig med kvinners menneskeverd, må vi derfor ikke slå oss til ro med å forby sex-kjøp. Vi må for det første sørge for at kvinner i prostitusjon møtes med respekt og et aktivt hjelpeapparat som kan skreddersy løsninger for hver enkelt kvinne, enten det dreier seg om avrusing, utdanning, oppholds- og arbeidstillatelse, bolig eller andre tiltak. Så må vi ta opp kampen mot salg av kvinnekropp på bred front. Da trenger vi både pornodebatt, kamp mot skjønnhets-tyranni og diskusjoner om reklamens bruk av kropp som salgsvirkemiddel.

Disse debattene må settes inn i en overordnet ramme som handler om vold mot kvinner. Dette fordi kjønnsmakten faktisk kommer mest konkret til uttrykk gjennom volden kvinner utsettes for av sine nåværende eller tidligere mannlige partnere, gjennom det store antallet voldtekter, gjennom kjønnslemlestelse og seksuell trakassering, gjennom porno og prostitusjon. Vi må klare å se alle disse ulike uttrykkene for kjønnspekt i sammenheng, fordi de er en del av den samme strukturen som gir menn makt og kontroll over kvinner.

Det mest åpenbare maktsystemet i et menneskes liv er familien. Det er innenfor rammene av familielivet at mest vold finner sted. Vold er makt, og et middel til å oppnå eller opprettholde makt. Vold føret til angst og avmakt, og den er derfor et effektivt maktmiddel. Vold mot kvinner tar mange ulike former avhengig av hvilken sosial sammenheng den foregår innenfor. Til sammen uttrykker denne volden den mest ekstreme del av kvinneundertrykkelsen i vårt samfunn. Vold mot kvinner legger en sterk begrensning på kvinners mulighet til aktiv deltakelse i samfunnet. Slik sett er vold mot kvinner både et menneskerettsproblem og et problem for deltakelse og demokrati.

Menns vold mot kvinner er et samfunnsproblem. Det betyr at løsningen på problemet må være kollektiv. Det er

derfor en politisk oppgave å bekjempe problemet. Det er ikke kvinnene som blir rammet av volden som er problemet, det er voldelige menn. Fokus må derfor flyttes fra kvinnene til mennene, slik vi har klart det gjennom lovforlaget om kriminalisering av horekunder. Menn må lære seg å ta avstand fra egen og andre menns voldsutøvelse.

Siden volden er avhengig av at det eksisterer et makthierarki, er det også slik at menns vold mot kvinner henger sammen med kjønnsmakten ellers i samfunnet. Det betyr at alt vi gjør for å utfordre kjønnsmakten på andre områder, også er strategier for å bekjempe menns vold mot kvinner. Kampen mot kjønnsbasert vold er en av de aller viktigste oppgavene for et feministisk parti.

Dersom SV ønsker å være et feministisk parti, må kjønnspektanalysen ligge til grunn i vår politiske tenkning. Kvinnefrigjøring må jobbes med parallelt med kampen mot kapitalismen. Kjønnspektperspektivet må ligge til grunn i prioriteringen av politiske saker, og ligge til grunn når vi vurderer hva som er riktig standpunkt. SV må ha gode forslag og gjennomarbeidede løsninger for hvordan vi kan rokke ved kjønnspektsystemet, og gjøre dette til en av våre aller fremste oppgaver. Dersom vi klarer dette, kan vi med hevet hode og uten å rødme kalle oss et feministisk parti.

Likestillingspolitikk som virker motsatt

Av Knut Oftung

Likestilling skaper velferd. Det er altså ikke slik som mange økonomer hevder at vi først må skape verdiene gjennom produksjon for så å se om det blir noe til overs til likestillingspolitiske tiltak som barnehage og foreldrepermisjon (reproduksjon). Verdiskapningen kan ikke skilles fra de velferdsstatstilbud som gjør verdiskapningen mulig. Rangeringen og hierarkiseringen, der produksjon stilles over reproduksjon er en innsnevret og forfeilet analyse. At et samfunn legger til rette for og tar ansvar for at en motivert og kompetent arbeidskraft reproduseres er avgjørende. Eller sagt på en annen måte: hvis vi ikke kan føde, oppdra og motivere ungene våre til utdanning og arbeid vil det norske velferds-samfunnet slokne.

Kvinnenes deltakelse i utdanningsinstitusjonene, på arbeidsmarkedet og i politikken, deres sakte innpass i lederstillinger og nå radikale inntog i styrerommene, har skapt en helt annen situasjon for oss menn enn det våre fedre opplevde. Kvinnenes nye roller har ikke bare skapt høy produktivitet i det norske samfunn gjennom deres yrkesinnsats:

hverdagen er også endret radikalt for mange menn. Vi må forholde oss til partnere som har karrierer, behov og fremtidsmål knyttet til lønnsarbeid. Det har betydning for tidsbruk, valg av bosted og hvilken arbeidsdeling vi kan forvente oss hjemme.

Likestillingspolitikk har vært kvinnepolitikk

Likestillingspolitikken har tradisjonelt hatt som mål å lette kvinners hverdag. Det vil si at likestillingspolitikken i Norge har hatt et kvinnefokus. Etter at eneforsørgermodellen som ideal ble forlatt mot slutten av 70-tallet, ble det definert som en velferdsstatlig oppgave å finne ordninger som kunne gjøre det mulig å være både mor og yrkeskvinne samtidig. Det var hovedelementet i norsk likestillingspolitikk på 80 og 90 tallet. Utvidelse av foreldrepermisjonen, tidskontoordningen, utbygging av barnehager og SFO og ulike rettigheter til deltidsarbeid var tiltak som skulle muliggjøre denne kombinasjonen.

Likestillingspolitikken har tradisjonelt vært ivaretatt av

kvinneutvalgene i partiene. Likestillingspolitikk var kvinnepolitikk. Ingen likestillingspolitiske virkemidler av betydning er vedtatt i Norge uten at de har vært gjennom Arbeiderpartiets kvinneutvalg. Etter hvert ble det klart at likestillingspolitikk som først og fremst skulle rettes inn mot kvinners hverdag og lette denne kom til kort. Mantraet fra politisk hold ble at nå måtte menn på banen. Mannsrolleutvalget (1987-1991) var et første fremstøt på den fronten og siden har ulike kvinneorganisasjoner i forskjellige politiske partier gjort fremstøt for å få menn på banen. Ingen mannlige politikere, utenom en håndfull personlig engasjerte, har frontet eller deltatt over lengre tid i det politiske arbeidet med å sikre velferdsstaten gjennom en tilpasset og god likestillingspolitikk for menn. Den gode gamle kjønnsarbeidsdelinga slår til igjen: menn (og nå også kvinner) ordner med politikk for produksjonen (industri, skatt, militæret, fiske, oljeutvinning o.l.) men bare kvinner tar ansvar for politikk knyttet til reproduksjonen (familie, barn, følelser og sånn). I tillegg tar kvinner også litt ansvar for at mennene får en liten porsjon med følelser og familie de også. Slik legger kvinnene (les Arbeiderpartiets kvinneutvalg) til rette for mennene, blant annet gjennom fedrekvoten.

Likestillingspolitikken har altså litt den samme tragikomiske struktur som livene våre ellers: vi menn tar ansvar for det som ansees som det viktigste (produksjon) og kvinnene fordeler og ordner med det som blir til overs. Og så ordner de litt opp slik at vi menn også får ta litt del i familie, følelser og myke verdier. Dette er, satt noe på spissen, den organisatoriske strukturen for politikkkutformingene på området likestilling.

Dagens virkemidler virker ikke på menn

Å skylde på kvinnen, som tross alt har jobbet aktivt med en likestillingspolitikk og sendt ballen over til mennene gjentatte ganger, ville være patetisk. Jeg ønsker på ingen måte å innta en slik posisjon. Den litt karikerte beskrivelsen av likestillingspolitikken organisering er et forsøk på å si til menn og mannlige politikere at det er noe med arbeidsdelingen og organiseringen her som ikke stemmer. Det viser seg da også i forhold til hvilke mål vi har nådd på feltet menn og likestilling. De politiske virkemidlene er ikke tilpasset dagens situasjon. Vi har fremdeles en kvinnebefolkning der nesten halvparten av de yrkesaktive jobber deltid og vi har stor overtidsbruk blant småbarnsfedre.

Eneforsørgerfamilien er i stor grad avløst av en-og-en-halv-inntektsfamilien (eller mer). Målene på feltet menn og likestilling er ikke oppnådd fordi de likestillingspolitiske virkemidlene virker ikke, for oss menn. De likestillingspolitiske virkemidlene virker bare for kvinner – de letter kvinners hverdag, men når det bare er kvinner som bruker ordningene virker ordningene mot sin hensikt. Det er paradoksalt at det som skulle skape likestilling er med på å sementere ulikheten mellom kjønnene. Det er skapt en rekke velferdsgoder som bare halvparten av brukerne vil benytte. En slik politisk schizofreni ville antakelig ikke bli godtatt på andre politikkområder.

Et eksempel på dette er foreldrepermisjonen med fedrekvot, som nå har eksistert i snart 15 år. Permisjonen ble verdens lengste fordi man hadde en ide om at menn og kvinner skulle dele på den. Den politiske intensjonen var at fedrekvoten skulle være en minimumsløsning for far, og så skulle mor og far forhandle om resten. Slik ble det ikke. Få fedre tar mer enn de er pålagt (ca. 15 %). Mange par har nok latt det gå automatikk i fordelingen av permisjonsmånedene. Gjennomgangsmelodien fra mange fedre i den såkalte forhandlingen rundt kjøkkenbordet har antakelig

blitt: “og så tar jeg mine fem uker da.”. Poenget er at når et velferdsgode som den lange permisjonen bare brukes av mor, sementerer den en situasjon med mangel på likestilling. La oss ta et skjematisk eksempel: en kvinne som får tre barn mens hun er mellom 25 og 35 år blir borte fra jobben i snaut tre av de ti åra hun er ansatt. Ett år av og to år på. Fordi det er slitsomt å jobbe full tid og ta seg av tre unger (og samtidig leve et moderne liv som ung norsk kvinne) velger hun å jobbe deltid i noen av de heftigste årene. I tillegg kommer uttak av sykt barn-dager (som kvinner tar mer av) og fare for overanstrengelse og sykemelding i de periodene hun er på jobben. Pengene hun taper (80 % lønn i permisjonen, deltidsstilling) tjener forhåpentligvis mannen hennes inn ved litt ekstrajobbing. Er hun karrierekvinne er hun sannsynligvis gift med en mann som gjør enda mer karriere og er hun vanlig lønnsmotaker så er det stor sannsynlighet for at hun er gift med en mann som jobber mer enn henne fordi han (tror han) må. I tillegg tjener han antakelig bedre. Alle disse omstendighetene gjør at hun står i en utsatt posisjon i jobben eller sagt mer brutalt: en del bransjer (særlig de mannsdominerte) vil anse henne som ubrukelig som arbeidskraft i konkurranse med en mann.

Men det er ikke bare permisjonsordningene som kan virke mot sin hensikt i forhold til likestilling. Et annet eksempel på kvinneverrettet likestillingspolitikk er bruk og forhandlinger om deltid. Svært få menn jobber deltid, mens denne lovfestede retten er utbredt blant kvinner. Den passer som hånd i hanske for kvinners ansvar for mest hjemmearbeid og en del lønnsarbeid (en-og-en-halvinntekstfamilien). Da blir også kjønnsrollene opprettholdt. Kommer hun hjem klokka to så er det jo ikke mer enn rett og rimelig at hun lager middag, tar imot ungene, setter dem i gang med lekser eller trøster de hvis noe er gått galt på skolen. De fleste venter ikke til far kommer hjem fra jobben klokka 18.30 for at han også skal gjøre det samme. Denne arbeidsdelingen betyr noe for mor og far og forholdet dem imellom, men også for ungene blir det en tydelig forskjell på hva en mor er og hva en far er. Det er gjennom denne modell-læringen og identifikasjonsprosessen at barn reproducerer kjønn.

Det er sikkert riktig at likestillingspolitikken med foreldrepermisjon og rett til deltid letter kvinners hverdag i perioden mens barna er små; det ville vært mye verre uten disse ordningene, men i sum er det ikke likestillingspolitikk.

Trykket øker på familien

Det er ikke mange år siden kvinner hadde lite lønnsinntekt. I 1970 hadde 20% av kvinnene lønnsinntekt og mange var i deltid. Etter hvert økte produktiviteten og husmorarbeidet ble effektivisert. Dette er ikke i hovedsak resultatet av en aktiv likestillingspolitikk (barnehagetilbudet var for eksempel elendig), men en følge av utbygging av velferdsstaten og en generell etterspørsel etter arbeidskraft.

Kvinneforskningen, og etter hvert en liten akademisk disiplin kalt mannsforskning, viser at den økende produktiviteten per familieenhet skaper ulike typer problemer for yrkesaktive kvinner og menn. Bruddet med husmorsamfunnet tolkes som positivt, men problemet er at kvinnene blir sittende med for mye av det helhetlige ansvaret for alt og alle i familien.

Likestillingspolitikken, slik den er utformet i dag, bygger opp under et fullverdig foreldreskap for kvinner og et hjelpe-til-foreldreskap for menn. En slik systematisk skjevfordeling av arbeid og familie er etter mitt syn tegn på en mislykket likestillingspolitikk. Og den koster: for hver enkelt familie i form av stress og utilfredshet, men også for samfunnet som må betale for sykemeldinger og uføretrygd. Men

det er jo ikke så merkbart, for familiene produserer langt flere arbeidstimer i den betalte produksjonen nå enn for bare 30 år siden.¹

Det er her vi må sette inn støtet for å argumentere for at reformer knyttet til reproduksjon, familievelferd og likestilling er viktige og økonomisk rettferdige. Den økte produktiviteten bør være det argumentative springbrettet for å bruke penger på å få til en likestillingspolitikk som virker, også for menn. Som arbeidstakere og fedre og mødre har vi ikke fått uttelling for den produktivitetsøkningen kvinners yrkesarbeid og menns økte omsorgsarbeid (om enn beskjedent) har representert. Den venstreradikale styrken har vært å kreve fordeling av profitten slik at økonomisk styrke og kjøpekraft har blitt jevnere fordelt. I bunnen ligger en idé om et mer egalitært samfunn.

Menns dobbeltarbeid

Manglende likestilling er blitt sett som et kvinneproblem. Det er kvinners situasjon i forholdet mellom arbeid og familie som er den problematiske – det er deres situasjon vi skal avhjelpe gjennom likestillingspolitikken. For eksempel kommer

begrepet ”kvinners dobbeltarbeid” opp igjen og igjen. Men ideen om kvinners dobbeltarbeid stemmer ikke med SSBs tidsbruksstudier. Slår vi sammen ute og hjemmearbeid for småbarnsforeldre har kvinner og menn omtrent lik arbeidsbelastning. Men likevel kverner forståelsen av dobbeltarbeid uproblematisert videre i retorikken (de ekstraradikale snakker også om trippelarbeid). I en forstand har begrepet noe for seg. Kvinner jobber både en del ute og gjør det meste hjemme – det er jo to typer arbeid. Slik sett blir det dobbelt. Men i begrepet ligger jo også en annen mulig tolkning nemlig at kvinner gjør dobbelt så mye arbeid som menn i løpet av en dag – eller at de i alle fall gjør mer. Det er altså ikke riktig. I tillegg er bruken av begrepet dobbeltarbeid etter min mening uheldig når det utelukkende brukes med negativt fortegn. Var det ikke dobbeltarbeid vi alle ønsket oss? Var det ikke dobbeltarbeid – med ett bein i produksjon og ett i reproduksjon som skulle gjøre oss til gangbare og hele mennesker? At vi skulle få input fra både arbeidslivet og familien, at vi skulle møtes som mennesker med felles erfaringer og ikke bare som to kjønn i hver vår karikerte kategori? Og er kvinner villige til å gå fra seg dobbeltarbeidet sitt? Det vi vet er at mange kvinner ønsker en annen fordeling av ute og hjemmearbeidet.

¹ Familiene er altså mer belastet nå enn for 30 år siden. Begrunnelsen for det er at det produseres flere arbeidstimer i den betalte produksjonen. Samtidig så føder vi jo og oppdrar barn fremdeles.

Moralismen som ikke virker

Svaret fra politisk hold har stort sett vært en intetsigende appell uten praktisk effekt: menn må på banen! Diagnosen har hele veien vært at menn ikke ønsker dette og hint, at de ikke ønsker å være hjemme med barna, at de satser på karriere, at de identifiserer seg med jobben osv. Men en slik retorikk individualiserer problemet og ser bort fra viktige makt- og disiplineringsmekanismer som virker overfor menn i deres rolle som hovedforsørger. Vi kan ikke forklare dagens statistiske fakta med bare å ansvarliggjøre menn som individer. Mange menn opererer under et materielt og kulturelt trykk som foreskriver dem å være hovedforsørgere, gjøre karriere og følge arbeidsplassens tempo og puls uten å mukke.

Disiplineringen av menn er ofte vanskelig å få øye på fordi mange menns ære og stolthet er sterkt knyttet til deres deltakelse i arbeidslivet. Og dette gjelder ikke bare de såkalte karrieremenn, vi finner det også blant menn i manuelle og ufaglærte yrker. Menn skjuler derfor

ofte selv de problemer og kryssende forventninger de opplever i forholdet mellom arbeid og familie.

Hierarkiene mellom menn, ikke minst i arbeidslivet, betyr vel så mye som forholdet mellom menn og kvinner i likestillingskampen. Etter mitt syn er dette eksempler på dyptliggende maktforhold vi må få frem i lyset når vi diskuterer diskriminering, ulikebehandling og likestilling. Debatten forflates når utelukkende liberal retorikk om individets frihet brukes. I andre deler av likestillingspolitikken har vi erkjent underliggende maktforhold og bryter tradisjonelle kjønnsrollemønstre med ganske inngripende tiltak. Ett eksempel er Høyres initiativ til å kvotere kvinner inn i styrerommene.

JEG FORTALTE ALLE PÅ KONTORET
AT JEG VAR LEI AV Å JOBBE 20 TIMER I UKA,
OG AT JEG VILLE GÅ HJEM Å LESE ET
EVENTYR FOR SØNNEN MIN FØR HAN SOVNET...

MEN NÅR JEG KOM HJEM
HADDE HAN FORVANDLET
SEG TIL EN 27-ÅR GAMMEL
SIVILINGENIØR

Gjør din plikt og krev din rett!

Et viktig mål med likestillingspolitikken er å få menn til å bruke velferdsgodene som er knyttet til familien like mye som kvinner bruker dem.

Situasjonen er at menn ikke krever sin rett i forhold til de likestillingspolitiske velferdsgodene – de godene som letter kvinners hverdag. De fleste menn og ikke minst fedre, underforbruker velferdstilbudet. De likestillingspolitiske virkemidlene er ikke tilpasset de moderne fedrenes hverdag og de krav som arbeidslivet stiller til menn;

- Få fedre tar mer foreldrepermisjon enn de må (15 %)
 - Hvilken mann kan eller vil benytte seg av kontantstøtte?
 - Hvor mange menn jobber deltid i perioder av livet?
 - Hvilke menn går inn i forhandlinger med sin arbeidsgiver om å trappe ned på ambisjonene i to år for så å ha en avtale om å komme sterkere tilbake? (Vi lager avtaler om alt mulig annet: PC, bil kurs osv., bare ikke om det kjæreste og viktigste vi har)
 - Hvorfor bruker menn mindre sykt barn-dager?
 - Hvorfor er småbarnsfedre en av de gruppene i samfunnet som jobber mest overtid?
- Hvilke fedre setter hardt mot hardt og sender kona si ut i en kjedelig jobb fordi han selv ønsker å ta halve permisjonen?

Vi menn må selv ta ansvar og bruke godene som velferdsstaten allerede tilbyr, men godene må også designes slik at de er interessante for flere menn enn de spesielt interesserte. Virkemidlene må lages slik at de oppfattes som et gode også av folk som ikke er ansatt i offentlig sektor og har høyere utdanning. ”Gjør din plikt og krev din rett” er et slagord som passer spesielt godt på det området vi her diskuterer.

Familiepolitiske virkemidler er en del av velferdsstatens ytelser som må designes slik at de kan brukes på individuell basis. Vi må knytte ytelsene til en individuell rett der familien ikke er en forhandlingsarena for beslutningene om hvem som skal gjøre hva. Slike individuelle rettigheter vil menn bruke – ikke rettigheter som kan overføres til kvinnen gjennom forhandlinger. Da slår ulike diskrimineringsmekanismer lett inn både for kvinner og menn. Eksempler på slike diskrimineringsmekanismer for kvinner kan være at de er låst i en underbetalt kvinnejobb eller det kan være et utilbørlig press fra mann, venner og familie om å jobbe redusert for å få tid til ungene. For fedrene kan slike

diskrimineringsmekanismer være mødre som ser foreldrepermisjonen som sin permisjon eller arbeidsgivere som er negative til kortere arbeidstid eller permisjonsbruk hos fedre. Et individualisert rettighetsregime vil være i tråd med en demokratisk tradisjon der velferdsgodene reguleres og ikke minst garanteres som et forhold mellom deg og staten.

Det er slik andre velferdsgoder eller skal vi kanskje kalle det produktionsbetingelser for reproduksjon er organisert i vårt samfunn. Retten (og plikten!) til skolegang er en individuell rett. Det diskuteres ikke hvem i søskenflokket som skal gå på skole (den flinkeste eller kanskje den dummeste burde gå?). Tilsvarende bør heller ikke retten til foreldrepermisjon være et diskusjonstema. Utgangspunktet bør, slik jeg ser det, være at enhver som blir forelder er i stand til å ta seg av barnet sitt. Det er normen når det gjelder mødre og det synes jeg er en god verdi. Slik bør det være for menn også. Prinsipielt sett er dette ikke et mer merkelig normativt synspunkt enn at det følger visse plikter og rettigheter med visse posisjoner i samfunnet. Hver enkelt som jobber får for eksempel sin lønn ut fra arbeidet og ikke ut fra hva partneren tjener. Men vi er så vant til at familien betraktes som en enhet og som noe privat, og at en derfor ikke

skal blande seg inn i dens indre anliggender og forhandlinger. Et slikt syn på familien er etter mitt syn det som hindrer en demokratisering av familien. En demokratisering forstått som at menn og kvinner skal ha like rettigheter og plikter både i forhold til forsørgelse og familie / barn.

Klasse

Hvor mye foreldrepermisjon far tar ut har sammenheng med hvor mye mor jobber, hvor lang utdanning hun har og hvilken bransje hun er ansatt i. En del middelklassemenn får drahjelp av sine koner til å være mer hjemme og ha omsorg for ungene sine, mens for en del arbeiderklassemenn er det motsatt. Konene deres ønsker ikke å komme tilbake til jobb like fort som sine medsøstre i middelklassen. Det er ingen spesiell grunn til det for dem. De taper ikke karriere eller lønn i nevneverdig grad. De benytter seg av det lovverk som beskytter dem mot oppsigelse, og som gjør at det er en jobb å komme tilbake til på pleiehjemmet eller i kassa på nærbutikken når permisjonen er over. For å unngå at likestillingsprosjektet blir et prosjekt for middelklassens utdannede kvinner og menn, trenger vi derfor ordninger som favner alle menn som er fedre. Selv om flere middelklassefamilier

enn arbeiderklassefamilier deler foreldrepermisjonen likt seg i mellom, er ikke det i seg selv noe argument for at permisjonen ikke skal tredeles (4+4+4). Vi kan ikke automatisk slutte fra er til bør. Det er for eksempel slik at mange menn, uavhengig av klasse, svarer at de ikke opplever fedrekvoten som tvang, men som en rettighet. Vi må i våre kjønnspolitiske analyser åpne for tanken om at menn og fedre faktisk kan stå i en undertrykt posisjon på noen felter i livet: i forhandlingene om forsørgeransvar og i forhandlingene om permisjonen og om eventuell deltid med arbeidsgiver.

Hvem skal betale for nye ordninger?

En kan være fristet til å si at familien sjøl må betale for en roligere og bedre hverdag. Folk får ta ansvar for å jobbe noe deltid når ungene er små. Det har de tid og penger til hvis de vil og hvis de prioriterer riktig. Har du fått barn så må du være villig til å betale noe av den prisen det koster å være en forelder som har tid til ungen sin. Men hva fører en slik privatisering av likestillingspolitikken til? Kvinnene i arbeiderklassen jobber deltid, likestillingsprosjektet blir et middelklasseprosjekt og det hele ender i

større sosial ulikhet mellom folk med hensyn til kjønn. Vi får en sterk reproduksjon av dysfunksjonelle kjønnede væremåter som har sin individuelle og samfunnsmessige pris.

Vi behøver universelle ordninger der trykket lettes på småbarnsfamilier. Den mest nærliggende ordningen er selvfølgelig å tredele foreldrepermisjonen (4+4+4) og gi 100 prosent lønnskompensasjon for alle ukene. Da imøtekommer en kritikken om at med en firedeling med 80 prosent lønn vil en del lavinntektsfamilier ikke ta alle ukene. Det vil i neste omgang gå ut over mor og ikke minst ammetiden. Med 100 % lønn får alle råd til en 12 måneders permisjon. Da kan mor for eksempel amme i 8 måneder. I tillegg kommer ordningen med ammefri.

Et annet og mindre utforsket område er å tenke sammen ulike tidsregnskapsordninger for småbarnsfamilier. Elementer her kunne være ulike typer av tidskontoordninger, prøveordninger med 6 timersdag i perioder når barna er små, premiering for likestilte løsninger osv. Men for å virke bør ordningene bygge på en individuell rett hos både mor og far til et gode, og ikke være en utdeling av goder som det senere skal forhandles om i familien.

Avslutning

Likestilling er en av bunnplankene i den norske og de nordiske velferdsstatene. Høy produktivitet muliggjør gode velferdsstatlige ytelser. Denne produktiviteten avhenger av både menn og kvinners utdanning, kompetanse og yrkesdeltakelse. Derfor er en likestillingspolitikk som virker nødvendig for et høyt velferdsnivå.

En velferdsordning bør bedømmes ut fra om den virker slik intensjonen var. Intensjonen med den lange foreldrepermisjonen var likestilling, slik har den ikke virka. Det samme gjelder en rekke såkalte likestillingspolitiske tiltak. Grunnen til det er at de egentlig er laget for å lette kvinners hverdag i kryssilden mellom arbeid og familie – derfor brukes ordningene bare av kvinner. De er ikke laget for menn og brukes da heller ikke av menn.

For å skape en reell likestillingspolitisk debatt må likestillingspolitikken organiseres inn i den andre politikken. Vi må stole på at kvinner i politikken i Norge i dag ikke blir overkjørt eller diskriminert på en slik måte at de må organisere seg i egne nettverk. Det hindrer kommunikasjon mellom menn og kvinner i politikken. Det er den kommunikasjonen likestillingspolitikken må bygge på. I tillegg bør mannlige politikere få en solid tjenestetid innenfor familie- og likestillingspolitikken gjennom kvotering.

Likestillingspolitikken må lage ordninger som også menn gjør seg bruk av. Velferdsgodene er noe menn har betalt for og som de også skal få igjen for. Skal det bli en realitet må flest mulig ytelser organiseres som individuelle rettigheter og ikke som et gode familien skal forhandle om internt.

Situasjonen for menns engasjement i likestillingsdebatten er annerledes enn for kvinners deltakelse i kvinnebevegelsen. Det finnes ingen bølge av menn man kan kaste seg på. Det finnes ikke en bølge av menn som står imot arbeidslivets til tider urimelige krav, en mannsfolkebevegelse der vi støtter hverandre i å ta permisjon, eller en mannsbevegelse som står opp for gutter som er utsatt for seksuelle overgrep. Det er opp til hver enkelt og det er et stort hinder for endring. Så vil noen feministe rynke på nesen og si at nei, så er det vel mange menn som ikke vil tjene på forandringer og endringer. De har det vel bra som de har det! Men hva som er det gode liv er ikke vedtatt en gang for alle. Min påstand er at likestillingspolitikk som virker også for menn vil medføre en humanisering av mange menns liv. Det bør jo være et tankekors at det som regnes som viktige velferdsgoder for kvinner, som muliggjør en balanse mellom arbeid og familie, ikke skulle ha noen verdi for den andre halvdel av befolkningen. Kvinner ønsker og velger både familie og jobb. Hvorfor skulle ikke den andre halvparten av befolkningen ønske det samme?

Hvilket køn har skolen? ²

Av Harriet Bjerrum Nielsen

Er piger og drenge forskellige? Og hvilket køn har skolen? Spørgsmålene har bølget frem og tilbage gennem mere end et århundrede og kan fortsat sætte sindene i kog. I øjeblikket er det det mest drengene der er i fokus. Med jævne mellemrum fortæller medierne os at piger nu får bedre karakterer end drenge i alle fag undtagen gymnastik, at drenge er i overtal til specialundervisningen, at drenge i højere grad end piger dropper ud af uddannelsessystemet, og at piger udgør en stadig stigende majoritet blandt dem der tager højere uddannelse. Endnu er dette ikke slået igennem på den måde at de også har overtaget professoraterne eller lederstillingerne i samfundet forøvrig, men er det ikke bare et spørgsmål om tid, spørges der bekymret. Er drengene ifærd med at blive ligestillingens tabere? Er skolen blevet femininiseret på grund af overdrevet hensyn til pigernes behov og overvægten af kvindelige lærere som ikke kan acceptere drenges væremåde og kultur? Stormklokken

ringer i mange lande i den vestlige verden, der kræves øjeblikkelig indsats og ekstrabevillingerne sidder løst hos landenes uddannelsesministre. Inden vi springer med på vognen kan det være fornuftigt at se lidt på historien, på de statistikker der ligger til grund for varselsråbene, og på de kønsdiskurser debatten forudsætter og skaber.

Overdrivelse eller usynliggørelse af køn

Gennem historien har der været mange forskellige opfattelser af hvad køn betyder for skolegang. (i) Frem til omkring 1900 var der ikke tvivl om at piger og drenge var så forskellige fra naturens side og skulle opdrages til så forskellige samfundsopgaver at deres skolegang selvfølgelig måtte indrettes forskelligt. Alt andet var helt utænkeligt. Mens drengeskolerne underviste i latin, naturvidenskab og matematik, lagde pigeskolerne vægt på poesi og fransk og på at fremelske forskellige talenter som sang, musik og tegning. I 1903 indføres enhedsskolen som gav piger adgang til offentlige mellem-, real- og gymnasieskoler. Lovforslaget førte til

² Artikkel er tidligere publiceret som Nielsen, Harriet Bjerrum 2008. *Hvilket køn har skolen?* Unge Pædagoger (16) s. 7-13.

en voldsom debat. Advarslerne kom både fra mandlige læger der mente at en sådan fællesskole var uforenelig med pigernes medfødte fysiske og psykiske svaghed, og fra kvindelige lærere som mente at fælles undervisning reelt ville betyde at pigerne fik undervisning på drengenes præmisser. Fællesskolen blev indført, men med en række særlige foranstaltninger for pigerne: obligatorisk håndarbejde, mulighed for fritagelse fra praktisk regning og matematik, og mulighed for et hvileår i puberteten. Den sidste af disse særordninger - obligatorisk håndarbejde for piger - blev afviklet i 1975.

Forestillingen om piger og drenges naturlige forskellighed tabte terræn i løbet af mellem- og efterkrigstiden, inspireret af de socialdemokratiske tanker om at skabe lighed gennem uddannelse. Næsten alle enkønnede skoler og klasser forsvandt. Fra 1950'erne og nogle årtier frem var elever bare elever og det blev nu betragtet som forældet tankegods at køn eller social klasse skulle spille nogen rolle. Det var børnenes individuelle evner og anlæg der skulle afgøre hvor langt de kom i uddannelsessystemet. Den eneste bekymring vedrørende køn fra denne periode gælder drengene og den kom især fra USA: ville drengene få den undervisning de havde behov med

det stigende antal kvindelige lærere i skolen? Præmissen for diskussionen var at drenge havde krav på "neutral" undervisning, og kunne lærere som var kvinder give dem det?

I den progressive pædagogik fra 1970'erne blev man opmærksom på at elevernes klassebaggrund fortsat spillede en rolle, men køn var fortsat usynligt. De undersøgelser og udviklingsarbejder som blev lavet på dette tidspunkt omfatter stort set kun drenge, omtalt som "arbejderklasseelever" og "middelklasseelever"⁽³⁾. Da pædagogiske kvindeforskere i slutningen af 1970'erne begyndte at spørge hvor pigerne egentlig var henne i de undersøgelser, og hvordan de mon havde det i skolen blev det først opfattet som helt overflødige spørgsmål. Pigerne havde passeret drengene i mellemskolefrekvens i løbet af 1940'erne, i realeksamensfrekvens i løbet af 1950'erne og i studentereksamensfrekvens i løbet af 1970'erne. De fik gode karakterer og blev i langt mindre grad end drenge henvist til specialundervisning. Pigerne var der altså ingen problemer med.

³ Et eksempel er den undersøgelse jeg selv var med til at lave i 1970'erne hvor fokus lå på elevernes klassebaggrund og opmærksomheden var rettet mod drengene. I rapporten fra projektet er pigerne næsten fraværende. Se Projekt Skolesprog 1979.

Den forskning viste imidlertid at pigerne, til trods for trivsel og gode karakterer, var klasseværelsets bipersoner. ⁽⁴⁾ Det var drengene der dominerede klasserummet verbalt og kropsligt, og det var dem lærerne, uanset køn, var optaget af og havde i tankerne når de tilrettelagde undervisningen. Pigerne var der bare, men var absolut nyttige for at holde drengene i ro. Pigenes dygtighed blev udlagt som flid og tilpasningsvilje og i grunden uinteressant. De klarede sig fint i folkeskolens små klasser, men blev overhalet af drengene omkring 8. klasse. Den pædagogiske kønsforskning i 1980'erne havde derfor rimeligt nok blikket på pigerne og viste både at piger og drenge havde forskellige interesser og væremåder og at køn var forblevet et organiserende princip under kønsneutralitetens regime, til fordel især for middelklassedrengene. Samtidig var der andre, men betydelig færre, stemmer som pegede på at drengene også havde sine problemer at kæmpe med, f. eks. senere modning, større indlæringsproblemer, dominerende middelklassepiger og kvindelige lærere. ⁽⁵⁾ Man endte altså op i en strid om hvem det var "mest synd for", men med den vigtige

forskul at pigernes problemer blev forstået ud fra kønssocialisering, mens drengenes problemer oftere blev set ud fra en biologisk forankret maskulinitet.

I løbet af 1990'erne blev disse studier i stigende grad kritiseret af kønsforskere selv for at operere med et for dikotomt kønsbegreb og for at lægge for stor vægt på kønssocialisering (pigeforskningen) eller trække forhastede slutninger ud fra biologi (drengeforskningen). Man pegede på at piger ikke bare var piger og drenge ikke bare drenge, men at kulturel og individuel variation spillede ind. Der blev også større fokus på at børnene ikke kommer med en færdiginstalleret kønssocialisering når de begynder på skolen, men at køn hele tiden er til forhandling i børnegruppen og kontinuerlig under konstruktion i forhold til andre identitetskategorier som er på spil i den konkrete situation. ⁽⁶⁾ Fra at se køn som noget man "er" blev der nu større vægt på at se køn som noget man "gør" i forskellige kontekster. Køn blev på den måde flyttet fra individerne og over i de sociale normer som regulerer socialt samspil. Det blev skolen, mer end eleverne, der havde køn.

⁴ Se f.eks. Wernersson 1977; Brock-Utne & Haukaa 1980; Hjort 1984; Jensen et al. 1984; Nielsen & Larsen 1985; Nielsen 1988; Öhrn 1991.

⁵ Se f.eks. Kryger 1988; Zlotnik 1984.

⁶ Se f.eks. Davies 1989; Thorne 1993; Ambjörnsson 2004; Staunæs 2004.

Køn i ændring

Den aktuelle debat om drengene som skoletabere placerer sig i en dikotom kønsforståelse som egentlig er forladt af kønsforskningen og vi genkender også det biologisk baserede udgangspunkt som også tidligere blev gjort gældende for drenge. Når drenge som gruppe sættes opp mod piger som gruppe så følger der ofte den implicite forestilling med at køn er en uforanderlig størrelse og at spørgsmålet bare handler om hvilket af de to køn som skolen tilrettelægges for. Men hvad køn betyder – både for elever og lærere – er kulturelt og historisk variabelt. Børn i dag er vokset op i andre slags familier end for 30 år siden og de er blevet eksponeret for ganske modsætningsfyldte billeder af køn i medier og populærkultur. Hvor stor forandring dette har givet i klasseværelsets interaktionsmønstre er det vanskeligt at sige noget sikkert om. ⁽⁷⁾ På den ene side kan det være at den selvfulgelige opdeling i køn betød at piger og drenge blev beskrevet som overdrevent forskellige i 1980ernes skoleforskning. På den anden side har de senere analyser haft kikkerten nok så nærsynet indstillet på enkelt-episoder hvor køn hele tiden er til forhandling i samspil med andre

identitetskategorier, men hvor spørgsmål om hvad dette betyder over tid både for den enkeltes selvopfattelse og for mere generelle kønsmønstre i interaktion er blevet negligeret. Der er næppe nogen tvivl om at mange piger er blevet mer ambitiøse og dominerende i undervisningen. Derimod ser kønsspecifikke mønstre f. eks. i børns interesser, deres måder at oprette venskaber og være i konflikt på ud til at holde stand, også selv om de ikke gælder for alle. Variation og ændring i køn udelukker altså ikke lighed og stabilitet i andre dimensioner.

Det er heller ikke sikkert at kvindelige lærere i dag nødvendigvis er bærere af "feminine værdier". Det er klart at der kan ligge et kønskonserverende budskab til eleverne i at det næsten kun er kvinder der arbejder inden for det pædagogiske felt – men det behøver ikke have nogen sammenhæng med hvordan disse kvindelige lærere er. Der findes meget lidt forskning på betydningen af lærernes køn. Og de få undersøgelser der er lavet viser at mandlige lærere er lidt mer kønsdiskriminerende end kvindelige (til fordel for drengene). ⁽⁸⁾ Samtidig ser det ud til at kvindelige lærere har endnu vanskeligere end mandlige lærere ved at acceptere

7 | Öhrn 2002 finder man en gennemgang af hvilke ændringer der er sket når det gælder skole og køn frem til 2000.

8 | Kelly 1988

”pigefnidderiet”.⁹⁾ Mine egne undersøgelser af piger og drenge i skolen tyder på at selv om drenge får flere irettesættelser i skolen, så sker det som regel i en direkte og ofte humoristisk form, mens piger der ikke tilpasser sig irriterer mere og derfor irettesættes mer køligt og sarkastisk. Pigerne skal altså passe på både med at være for meget eller for lidt pigede. Alt i alt kan vi sige at tesen om at mange kvindelige lærere gør skolen feminin ikke er dokumenteret og hviler på en forenklet forestilling om biologisk og kulturelt køn.

Hvorfor taber drengene så?

Men hvad kan grunden så være til at drengene taber terræn i skolen? Hvorfor klarer pigerne sig bedre? Lad os først se på hvilke forskelle der er tale om. Det generelle udsagn om at der i løbet af de sidste årtier er opstået store forskelle mellem piger og drenge skoleresultater viser sig nemlig at være en sandhed med modifikationer. Jeg baserer mig i det følgende på norske forhold, men forholdene i de nordiske lande er ikke så forskellige at det ikke også har relevans for Danmark.

For det første skelnes der i debatten sjældent mellem gamle og nye forskelle og det har jo en betydning for hvilke årsager disse forskelle kan have. Drenges dominans når det gælder specialundervisning har relativt stabilt ligget på 2/3 siden specialundervisningen blev indført i 1960erne, så den kan næppe skyldes pigernes fremmarch eller skolens eventuelle femininisering. Det samme gælder det forhold at pigerne får bedre karakterer i folkeskolen. Det har de fået i hvert fald siden 1950erne. Disse forskelle må altså skyldes andre ting end de nye forskelle som er at pigerne i dag fastholder sit forspring når det gælder karakterer også på højere klassetrin, at de er gået forbi drengene også i fag som matematik og fysik eller at piger er i flertal i højere uddannelse. Måske kan det dreje sig om at drenges senere fysiske og sociale modning i dag ikke mere opvejes af pigernes svækkede selvtillid og sænkede ambitioner i ungdomsalderen? Det er vanskeligt at dokumentere, men i en longitudinel studie hvor jeg har fulgt en klasse fra de startede i 1. klasse og gennem hele skoleforløbet kan det godt se sådan ud. Og det kan pege i retning af at man måske skal til at tænke mer fleksibelt mht. alder ved skolestart. Der er også undersøgelser, især fra Norden, der tyder på at piger i højere

⁹ Reisby 1991.

grad end drenge har ændret normer og adfærd sådan at de i dag bedre kombinerer det tidligere blev opfattet som alternative ”kvindelige” og ”mandlige” egenskaber (f. eks. relationsorientering og selvstændighed / ambitioner). ⁽¹⁰⁾ Pigerne har forandret sig, mens en del drenge lever i en uddateret maskulinitetskultur. Det er klart at hvis det er tilfældet bør skolen tage højde for det, men ikke nødvendigvis ved at udsætte drengene for endnu mere forældet maskulinitetskultur. Det de har brug for er snarere hjælp og støtte til at tackle det moderne samfunds krav og normer.

Et andet problem er at der i mediedebatterne sjældent skelnes mellem forskelle hvor køn ser ud til at have selvstændig betydning, f.eks. gælder det for læsefærdigheder og karakterforskelle, og forskelle hvor det først og fremst er samspillet mellem køn og andre faktorer som klasse og etnicitet som er udslagsgivende. Et eksempel på det sidste er frafald fra uddannelse. I Norge hvor videregående skole omfatter både gymnasium og erhvervsuddannelser er der flere drenge end piger der dropper ud (17% mod 14%). Men kønsforskellen viser sig at have sammenhæng med at

det især er elever på de erhvervsuddannelser hvor drenge er i stort flertal (byggningsfag, mekaniske fag og elektrofag) der ikke gennemfører, mens der ikke er kønsforskelle i frafald hverken i gymnasiet eller erhvervsuddannelser med mere jævn kønsfordeling. ⁽¹¹⁾ Så når frafaldet sker i de mest ”maskuline” uddannelser kan det jo næppe være skolens feminisering som kan være problemet.

Forklaringerne på drengenes problemer kan også ligge helt andre steder og i udgangspunktet slet ikke handle om køn. Ændrede kvalifikationskrav som følge af den samfundsmæssige modernisering i retning af vægtlægning af kommunikation, teamarbejde, planlægning og selvadministrering er ikke forårsaget hverken af ligestillingspædagogik eller af kvindelige lærere med sans for samtale og stillesiddende aktiviteter. Selvom dette godt kan ligge bedre i forlængelse af pigesocialisering end af drengesocialisering. Skolens ændringer i indhold og krav i retning af mere teori også på erhvervsfaglige uddannelser ser ud til at slå negativt ud for nogen drenge. Kvalitative studier af ungdomskultur tyder desuden på at nogen drengeskulturer er præget af værdier som er

10 Se f.eks. Schultz Jørgensen 1990; Frimodt-Møller & Holten Ingerslev 1993; Öhrn 2002; Nielsen & Rudberg 2006.

11 Markussen et al. 2006.

på kollisionskurs med skolens. Det er ikke "maskulint" at være dygtig i skolen, og drengegruppens hierarkiske struktur og vægt på fysisk konfliktløsning er i modstrid med skolens demokratiske og verbale idealer. Drengene sættes dermed i et krydspres mellem skolens og til dels forældrenes forventninger og jævnaldersgruppens normer og forventninger. Men dette gælder ikke for alle drenge. Det stemmer mest for arbejderklassedrenge og nogen minoritetsetniske grupper. ⁽¹²⁾ Hvis det er dette som er problemet bør man altså tænke i retning af et mer differensieret uddannelsessystem. Måske skal nogen elever ha lov til at vælge sig bort fra den fleksibilitet som ligger i skolen i dag for til gengæld at få en undervisning de trives med? Hvis disse forklaringer har noget på sig er det altså et fuldstændig bomskud at sige at drengenes problem i dag er at skolen er blevet for feminin. Det måtte i så fald betyde at man sætter maskulinitet lig med umodenhed, teorisvaghed og biologisk betinget uegnethed til at leve i et moderne samfund. Og hvis det virkelig var tilfældet, ja så ville kvinderne jo virkelig være tvunget til at overtage styringen?

12. Se f.eks. Willis 1977; Mac an Ghail 1994; Frosh et al. 2002; Phoenix 2003; Bakken 2004. En oversigt findes i Björnsson 2005.

Køndiskurser og statistik

Hvorfor bliver tidsaspektet og klasse / etnicitetsdimensionen usynliggjort i debatten om køn og skole? Det er ikke alle drenge som har problemer i skolen og man havde jo hjulpet dem der har det betydelig mere ved at spørge om hvilke drenge der har hvilke problemer. Og også gerne hvilke piger der har hvilke problemer. Det kan virke som om der står en polariserende kønsdiskurs parat til at fange ethvert tal op og sætte det ind i en stor fortælling om kønskrig. Dette indtryk forstærkes når man opdager at de kønsforskelle i skolepræstationer der ofte er udgangspunkt for mediepanikken faktisk er overraskende små! Det gælder ikke specialundervisning, her er forskellen stor, men den har til gengæld været stabil de sidste 50 år og har dermed ingenting med moderne ligestilling eller kvindedominans i skolen at gøre. Men når det gælder forskelle i karakterforskelle og frafald er der som regel tale om nogen ganske få procentpoint. I Danmark er det f.eks. sådan at drenge i gennemsnit typiske får en halv karakter lavere end piger ved folkeskolens afgangsprøver. I dansk mundligt f.eks. fik drengene i snit 8,1 og pigerne 8,7 (efter 13-skalaen) i 2004. I skriftlig dansk var forskellen 7,7 mod 8,3. ⁽¹³⁾ Alligevel

13. Køn, karakterer og karriere. Drenges og pigers præstationer i uddannelse 2005.

fremmanes der et dramatisk billede af drenge som er i færd med at blive kørt ud på et samfundsmæssigt sidespor, mens pigerne og de kvindelige lærere har allieret sig.

Hvad er denne debats underliggende præmisser? Hvis man følger med i mediernes dækning af kønsforskelle og ligestilling så er det påfaldende at reaktionerne på forfordeling af drenge er betydelig stærkere end reaktioner på forfordeling af piger. At piger eller kvinder er voldsomt underrepræsenteret når det gælder f. eks. ledende stillinger eller professorater tages med et skuldertræk – ikke mindst i Danmark hvor der er en stærk udbredt skepsis til offentlig ligestillingspolitik. Kvinderne må jo bare se at blive dygtigere, så skal de nok komme frem. Men når pigerne går fordi drengene i karakterer med nogle få procent så fremstilles det som at en national katastrofe er i færd med at indtræffe. Ligestilling for kvinder betyder sædvanligvis at kønsfordelingen skal ligge mellem 40 og 60 – og når vi er oppe på 30-35% synes de fleste nok at det nærmer sig ulideligt millimeterdemokrati at herse om mere. Men når 55% af topkarakterene eller 60% af studiepladserne går til kvinder så opleves det som en dramatisk forfordeling af mænd. Der er også forskel på de forklaringer som bringes til torvs.

Når pigerne er underrepræsenteret opfattes det som fejl ved dem selv: de er desværre ikke dygtige nok endnu, men det bliver de nok snart. Når det er drengene som er underrepræsenteret er det hele skolesystemet der skal laves om. Når drenge klarer sig godt i uddannelsessystemet udlægges det som dygtighed og intelligens, når piger klarer sig godt i skolen forklares det med at skolen belønner flid og konformitet og straffer drengenes originalitet og selvstændighed. Det er fint at kvotere drenge ind på kvinduddannelser fordi de gir lidt frisk luft i hønseriet, mens kvotering af piger ind på mandsuddannelser er et groft anslag mod kompetencekrav.

Uanset hvad drenge måtte have af problemer i skolen i dag er dette ulideligt inkonsekvent: målestokken og vurderingen skifter efter hvilket køn det gælder. Og det bidrager ikke til at hjælpe de drenge som faktisk har problemer i skolen. Debatten om drengene som ligestillingens tabere har som præmis at drenge er og fortsat bør være uddannelsessystemets og samfundets hovedpersoner og at det er uretfærdigt hvis piger gør dem rangen stridig. At der er forskelle mellem drenge opfattes derimod ikke som noget problem. Tematisering af drenges problemer bør ske udenom sådanne rygmarvsreaktioner. De fanger nemlig som ild

i tørt græs – ikke mindst blandt kvindelige lærere. Kvinder har ofte en meget letantændelig empati med skrøbelig mandlighed. Den moderlige ømhed vækkes let – og måske spiller skyldfølelse over selv at have været blevet så dygtige også ind? Både mænd og kvinder synes at gå ud fra at piger må tåle lidt forfordeling og at det vel ikke er noget at pive for. Vi må tage disse gamle kønsbriller af næsen og reformulere drengenes (og pigernes) problemer på en anden og mer differensieret måde. Ellers vikler vi os ind i en uløselig knude hvor drenge kun kan udvikle selvtillid hvis piger fortsætter med at underordne sig.

Litteraturhenvisninger:

Thyssen, O.: (1993) Nutiden- det overfyldte rum, «Forlag», København
 Ambjörnsson, Fanny (2004): I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnastjeier. Stockholm: Ordfront.

Bakken, Anders (2004): Økt sosial ulikhet i skolen? Tidsskrift for ungdomsforskning 1.

Björnsson, Mats (2005): Kön och skolframgång. Tolkningar och perspektiv. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Brock-Utne, Birgit, & Haukaa, Runa (1980): Kunnskap uten makt. Kvinner som lærere og elever. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.

Davies, Bronwyn (1989): Frogs ans Snails and Feminist Tales. Preschool Children and Gender. Sydney: Allen & Unwin.

Frimodt-Møller, I., & Holten Ingerslev, G. (1993): ”Nye piger i gymnasiet”. In: A.M Nielsen & et al (red.) Køn i forandring. København: Hyldebjerg.

Frosh, Stephen, Phoenix, Ann, & Pattman, Rob (2002): Young masculinities. Understanding boys in contemporary society. Basingstoke: Palgrave.

Hjort, Katrin (1984): Pigeopdagelse? København: Gyldendal.

Jensen, Poul Erik, Krogh-Jespersen, Kirsten, Kruse, Anne-Mette, Reinsholm, Niels, & Reisby, Kirsten (1984): Skoleliv – Pigelev. København: Unge Pædagoger.

Kelly, Alison (1988): Gender Differences in teacher-pupil interactions: a meta-analytical review Research in Education, 39.

Køn, karakterer og karriere. Drenge og pigers præstationer i uddannelse (2005) København: Danmarks evalueringsinstitut.

Kryger, Niels (1988): De skrappe drenge. København: Unge Pædagoger.

Mac an Ghaill, M (1994): *The Making of Men. Masculinities, Sexualities and Schooling*. London: Open University Press.

Markussen, Eifred, Lødding, Berit, Sandberg, Nina, & Vibe, Nils. (2006): *Forskjell på folk - hva gjør skolen?* Oslo: NIFU STEP.

Nielsen, Harriet Bjerrum (1998): "Sophie og Émile i klasseværelset". In: Jens Bjerg (red.) *Pædagogik - en grundbog til et fag*. København: Hans Reitzels forlag.

Nielsen, Harriet Bjerrum (red.) (1988): *Jenteliv og likestillingslære*. Oslo: Cappelen.

Nielsen, Harriet Bjerrum & Larsen, Kirsten (1985): *Piger og drenge i klasseoffentligheden*. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.

Nielsen, Harriet Bjerrum, & Rudberg, Monica (2006): *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Oslo: Universitetsforlaget.

Öhrn, Elisabeth (1991): *Könsmönster i klassrumsinteraktion*. Göteborg: University of Göteborg.

Öhrn, Elisabeth (2002): *Könsmönster i förändring?* Stockholm: Skolverket.

Phoenix, Ann (2003): *Neoliberalism and Masculinity Youth & Society*, 36(2).

Projekt Skolesprog (1979): *Skoledage I-II*. København: GMT & Unge Pædagoger.

Reisby, Kirsten (1991): *Piger i skolen - om pigeidentitet og samspil i skolen*. G & Reisby Pedersen, K (red.) *Ligeværd - mangfoldighed: Om ligestilling i skolen*. Århus: Danmarks Lærerhøjskole.

Schultz Jørgensen, Per (1990), *Er en ændret pigerolle på vej?* In: Helle Jacobsen & Lis Højgaard (red.) *Skolen er køn*. København: Ligestillingsrådet.

Staubæs, Dorthe (2004): *Køn, etnicitet og skoleliv*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Thorne, Barrie (1993): *Gender Play*. Buckingham: Open University Press.

Wernersson, Inga (1977): *Könsdifferentiering i grunnskolan*. Göteborg: Göteborg Studies in Educational Sciences 22.

Willis, Paul (1977): *Learning to Labour*. Farnborough: Saxon House.

Zlotnik, Gideon (1984): *De stakkels drenge - kønsforskelle i barndommen*. København: Hans Reitzel.

Feminismen hører ikke bare til på venstresiden

Av Agnes Bolsø

Når, hvor og hvordan kommer kvinnekraft og feministiske forståelser av kjønn inn når en skal ivareta flere gruppers politiske interesser samtidig? Alt for ofte finnes det motstridende interesser, eller spørsmål om strategiske prioriteringer. Selv om det nå ser håpløst ut for en løsning i Midtøsten, kan vi synes vi har en bra strategi når vi boikotter israelske varer, krever muren revet, og en slutt på israelsk blokad og okkupasjon. Vi kan mene at palestinske militante skal slutte å sende patetiske raketter inn i Israel, men skal vi også kreve at palestinerne tar et oppgjør med sine patriarkalske ordninger? Hovedsaken er å få slutt på okkupasjonen. Burde hovedsaken vært formulert annerledes slik at flere hensyn ble ivaretatt?

Frigjøringens begrensninger

Jeg vet ikke svaret på spørsmålet over, og det finnes ingen helhetlig politisk teori som kan hjelpe oss med slike dilemmaer. Sosialister og kommunister har aldri kunnet tilby teori for samfunnsendring der begreper om klasse, kjønn og etnisitet har vært integrert i en teori

om makt, økonomi og det psykososiale. En universell teori er umulig å forestille seg, selv om vi var mange som på et tidspunkt trodde at nyskriving av Marx kombinert med patriarkatsteori, virket lovende. Jeg synes det kommer mye god feministisk politisk teori fra USA, men for tiden kommer det i økende grad teori som er svært skeptisk til betydningen av statlige og kollektive løsninger. Dette er sannsynligvis et resultat av Bush jr.-æraen, med økt tendens til kristenfundamentalisme, krigen mot terror, militariseringen av politisk retorikk, krigen i Irak, og dokumentasjon av statlig vold mot fanger. Den, innenfor kjønnsforskning berømte Judith Butler, er for eksempel i dag lite villig til å bli med på at staten kan bety noe positivt i politikken. For Norges vedkommende tror jeg fortsatt på kollektive og statlige løsninger, både når det gjelder rettigheter, fordeling og holdningsarbeid når det begås urett mot folk. Men det er ikke uproblematisk å mene det.

Hvis vi ønsker å leve i samfunn kan ingen bli frigjort i absolutt forstand på noe område. Det vil alltid være

behov for sosialisering, regulering og sanksjoner. Det relativt frie spedbarnet blir påtvunget døgnrytme, måltider, og holdes rent og tørt. Barnet blir lært et språk, som gir mulighet for å kommunisere, men som også disiplinerer barnet. Individuelle ønsker må veies opp mot kollektive interesser og omvendt. Samfunn innebærer med nødvendighet tvang, straff, skyld, skam og diverse tabu. En opplevelse av personlig frihet, politisk frihet og frigjøring vil dermed sannsynligvis være en kortvarig glede.

Frigjøringens horisont kan ikke nåes, men har den funksjon at den holder oss i bevegelse. Jeg og min spesifikke og individuelle situasjon er alltid innskrevet i en svært kompleks kulturell, historisk og sosial sammenheng, som setter skiftende politiske saker på dagsorden for meg. Når noe er oppnådd for noen viser det seg at mange nisser er med på lasset: hierarkier basert på underordning av noen folkegrupper i forhold til andre; underordning basert på seksualitet, kjønn og religion. Vi vil fortsatt ha både legitim og illegitim vold og aggresjon. Det er alltid noe potensielt mangelfullt ved egne analyser og vedtak, og vi må alltid være i en prosess med å nytenke dem. Selv om vi lærer teori av folk fra andre land, må ideer for handling alltid nytenkes lokalt.

Feminisme og venstre – ett og det samme?

På spørsmålet om venstresiden er feministisk i dag, vil jeg svare ja. Vi lever i et land hvor venstresiden har drevet fram den ene reformen etter den andre og brakt Norge inn i verdenstoppen når det gjelder kvinners stilling i hjemmet og i samfunns- og arbeidsliv. Norge er i en oppsiktsvekkende politisk situasjon, med SV og Arbeiderpartiet i regjering. Siden media alltid vil at enhver regjering skal være i trøbbel, gies det også mye oppmerksomhet til opposisjon fra venstre. Det er temmelig enestående i et vestlig demokrati. Jeg oppholder meg i England for tiden, et England med det føydale House of Lords, og mange hundreår gamle segmenterte klasseskiller som er fremmede for Norge av flere historiske årsaker. Vi klager her hjemme på media når de kjører sine utmattende oppslag om en sak som ikke er en sak, noen ganger med store konsekvenser for dem det angår, men jeg synes vi er spart for mye i Norge. Vi har samlet sett en bra presseflora og mange debatter, også dem som gjelder kjønn, foregår i Norge på venstresidens banehalvdelen. Så ja, venstresiden er feministisk, og store deler av media og den norske befolkningen er i en eller annen fasong også det. Å sørge for at venstresiden er

feministisk, og at debatten går i det offentlige rom, er vedlikeholdsarbeid. En større utfordring er det at feminismen ikke alene hører venstre til, og at feminismen kommer i mange varianter.

Kvinnens fulle deltakelse på linje med menn i heim og samfunn, er omdreingspunktet for enhver type feministisk politikk. Det betyr ikke nødvendigvis at all feministisk politikk umiddelbart ser ut til å føre verden til venstre. Å sikre borgerlig-demokratiske rettigheter er en helt nødvendig stasjon, også når det for venstresiden ser ut til å styrke samfunnsinstitusjoner vi er kritiske til. Når den mye leste og høyt aktede danske feminist og kjønnsforsker Dorte Marie Søndergård nå deltar i aksjonsforskning for å høyne andelen kvinner i ledelsen av finanssektoren, så er det for at organisasjonene skal "udnytte de best kvalifiserte medarbeidere uanset køn" (Søndergård og Ellehave 2006: s 3). Prosjektet skal altså tjene vedkommende finansinstitusjon, ikke nødvendigvis kvinnene eller bygge ned hierarkiene i samfunnet. Jeg er forskningsleder for et prosjekt om kvinner i næringslivstoppen, og selv om vårt prosjekt er teoretisk innrettet, så ligger samfunnsrelevansen av prosjektet i å utnytte de beste ressurser for å tjene norsk næringsliv.

Det er blant annet derfor den norske staten gjennom Forskningsrådet betaler for slike prosjekter.

Det verken Søndergård eller jeg sier i våre prosjektsøknader er at vi ønsker at kvinner skal få mulighet til å tjene uanstendig mye penger, slik noen mannlige næringslivsledere gjør. Eller at kvinner skal få mulighet, på linje med menn, til å hjelpe oss til å profitere mer på fattige kvinner og menn under fjerne himmelstrøk, som gjør arbeid vi her ikke vil gjøre for den betaling som tilbys. Selv om mange på venstresiden vil mene at dette åpenbart er konsekvenser av flere kvinner inn på topp-plan i næringslivet. Vi sier heller ikke at kvinnene må inn for å drive næringslivet til å foreta mer etiske beslutninger, for miljøet og for de fattige. Både næringslivet, kvinnene, feministiske aktivister og forskere vet at kvinnene må, som mennene, spille spillet, som innebærer å være konkurransedyktig i et globalt marked. Skal vi så være motstandere av prosjekt "kvinner inn i næringslivsledelse"? Nei, på samme måte som i nasjonalstatens fysiske maktapparat militæret og politiet, så må økonomiske lederposisjoner være selvsagte muligheter for kvinner på arbeidsmarkedet. Dette er det samfunnet vi lever i. Dette er det samfunnet vi ønsker å forandre, og som kvinner skal ha like vilkår

innenfor, blant annet for å, sammen med menn, gjøre en innsats for å forandre forutsetningene for det samme samfunnet som paradoksalt nok også gir oss jobben. Så lenge den norske staten er så politisk anstendig som den er nå, er det en situasjon til å leve med.

Innvandrermyndighetene og politiet kaster ut folk som er fradømt retten til å være her. I debatten om hvem som skal avvises og kastes ut, brukes likestilling mellom kvinner og menn og respekt for homoseksuelle som argument. Skal Norge gi opphold til innvandrere som forsvarer drap av homser og lesber? Nederland bruker nå muslimers reaksjon på bilder av to menn som kysser, som ledd i vurderingen av oppholdstillatelse. George Bush Jr er feminist på sin måte, og sa han gikk til krig for å frigjøre kvinnene i Afgahnistan, og kunne ikke sagt det uten feministisk kritikk av situasjonen for afghanske kvinner. Hvordan skal vi unngå at feministisk retorikk blir til statlig vold mot "de andre", de som ikke er "moderne", kan vi spørre med Judith Butler, i hennes nylig publiserte artikkel 'Sexual Politics, Torture and Secular Time' (2008). Feminismens begrep om frigjøring kolliderer åpenbart med andres rett til å utvikle og ordne sine egne saker, som venstresiden også vil forsvare.

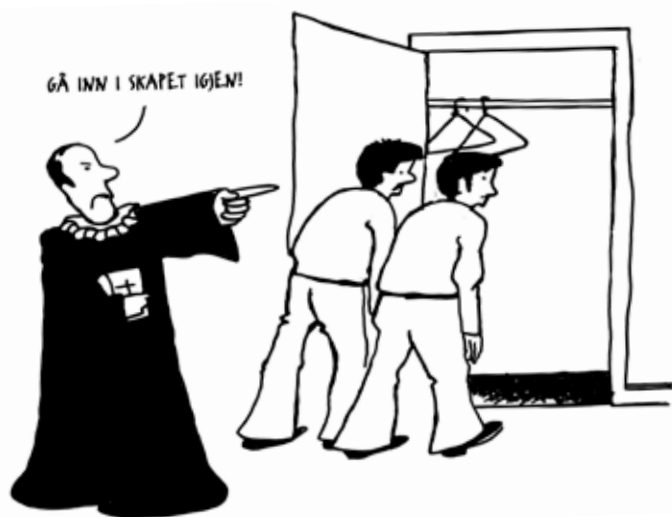
Religionsfrihet fra forbudet mot å diskriminere kvinner og homoseksuelle er en vanskelig sak. I siste nummer av Tidsskrift for kjønnsforskning (1-2008) diskuterer Stina Hansteen Solhøy de ulike måtene å argumentere på i denne saken og ender, ulikt meg her, med et konkret forslag som burde interessere feministene på venstresiden. (Fjerne unntaksregelen, og åpne for at det kan søkes om dispensasjon, det må argumenteres godt for at diskriminering er del av kjernen i vedkommende religions dogma, og de som diskrimineres må høres og de må være enige for at dispensasjon kan innvilges). Historikeren Joan Scott har i en glitrende analyse vist hvordan muslimske jenter som vil bruke skjerf i fransk skole, kan sees som feministisk og antirasistisk, og den franske staten som det motsatte (Scott 2007). Her hjemme forvalter FrP de feministiske ideene i møtet med familier der kvinnen ikke lærer norsk, ikke velger ekteskapet selv og ikke kommer inn i arbeidsmarkedet. På FrPs landsmøte i 2008 sa partiformann Siv Jensen følgende: "Mange innvandrerkvinner må lure på hvorfor de flyktet fra overgrep og diktatur, når de kommer til et samfunn som tillater at deres ektemenn praktiserer sharialover og begår overgrep bak lukkede dører." (Jensen til Aftenposten 03.05.08) Forvirrende?

Nødvendige dilemma

Venstresiden har også mange andre feministiske og seksualpolitiske dilemma. Hva er god feminisme i forhold til spørsmålet om prostitusjon? Å støtte og anerkjenne de som velger å arbeide i sex-markedet, eller å prøve å fjerne dette markedet i sin helhet?

Hva er god feminisme i forhold til homopolitikken? Norsk homopolitikk, i all hovedsak drevet fram av sosialdemokrater og sosialister, har siden slutten av 1980-tallet, handlet om å skrive homoseksuelle inn i to av samfunnets ytterst stabiliserende institusjoner, slik disse har blitt forstått av feminister på venstresiden: kirken og ekteskapet. For ikke å si tre: kjønnsnormeringen som ligger i å bli far eller mor – vi vil alle være ekte kvinner og menn, og da må vi være

foreldre. Da må vi ha rett til inseminasjon og adopsjon, også som homoseksuelle. Kirken, ekteskapet, kjønn gjennom moderskap og faderskap – tre instanser som dagens norske homo-bevegelse ikke stiller kritiske spørsmål ved. Jeg støtter selvsagt alle krav om like rettigheter, men jeg skulle også gjerne sett mer institusjonskritikk. Parallelt med dette har vi sett en offergjøring av homoseksuelle; stakkarliggjøring av avvikerer, godt hjulpet fram av forskere, byråkrater og politikere. Det er som om ekteskap og barn skal redde homser og lesber fra rus, vold og dårlig helse. Jeg savner interesse og åpenhet i SV og Arbeiderpartiet i forhold til å debattere dette på sentralt plan i organisasjonene, og slik bli utfordret på sin politikk, som i den konkrete situasjonen i Norge i dag faktisk er svært

konserverende. Min insistering på å diskutere dette, og homopolitikernes motstand mot å endre posisjoner og synspunkter, fikk meg til å begynne å tenke at vi har en homoelite i Norge, bestående av homser og lesber sentralt i AP og SV, i media, i forskning og i LLH. De holder seg med en forståelse av kjønn og seksualitet som jeg mener må utfordres, fordi de fungerer negativt i forhold til kulturell endring i dagens situasjon. Den som er interessert i min analyse av dette kan lese i nett-journalen trikster.net, eller en artikkel i Tidsskrift for kjønnsforskning nr 4/07 (se referanseliste).

SV slipper ikke unna dilemmaene nevnt her, nå som deltaker i regjering, og SV blir til dels skarpt kritisert av sine egne. Det er sikkert riktig mange ganger. Men så er også oppgaven stor. Sosialistisk feminisme må påvirke, men også tilpasse seg større samfunnsmessige bevegelser for å endre verdensordningen, økonomisk, sosialt og psykososialt. Og det finnes ingen fullkommenhet i politikken.

Vi er en høyt utdannet befolkning, relativt godt skolert i den humanistiske tradisjon, store deler av befolkningen har likhet og likestilling som ryggmargsrefleks; statsapparatet er fullt av folk som bekjenner seg til ulike former for feminisme eller annen likhetsideologi, det samme er utdanningssystemet

og profesjonene. Den norske venstresiden kan etter mitt syn fortsatt satse på kollektive og statlige løsninger, men vi må holde debattene gående og være våkne og interesserte i å endre våre tenkemåter.

En feministisk venstreside kan vurdere følgende punkter:

- Vi må insistere på at kjønn skal diskuteres på alle felter av samfunnet
- Vi må sørge for et godt debattklima, og forsøke å avstå fra å stimulere pressens sensasjonshunger, selv når vi trenger oppmerksomhet for eget prosjekt
- Vi må sørge for å ha en godt allmennutdannet befolkning
- Vi må holde oss godt forspent med akademikere som får penger og tid til å studere, undersøke, tolke og foreslå ulike forståelser av komplekse fenomener
- Som politikere må vi utforske mange svaralternativer, selv om en i mange saker til sist kanskje må ha ett svar
- Vi må ikke lete etter en teori som kan forene alt, men akseptere kompleksitet og at politikken stadig kommer til kort

Referanser

Bolsø, Agnes 2007. Identitet og homopolitikk etter queer. Tidsskrift for kjønnsforskning. Nr4/2007: 50-70.

Bolsø, Agnes 2008. Mission Accomplished. Gay Elitism and the Constant Misery of a Minority. Trikster.net. nr1/2008.

Butler, Judith 2008, Sexual Politics, Torture and Secular Time. The British Journal of Sociology, vol 59, issue1: 1-23, March 2008.

Mugabe, Robert 1997, intervjuet av Peter Tatchell, Not tickling Mugabe's fancy, Tribune, 24 October 1997. <http://www.petertatchell.net/international/mugabe.htm> (lastet ned fra web 29.04.08).

Scott, Joan Wallach 2007. The Politics of the Veil. Princeton: Princeton University Press.

Solhøy, Stina Hansteen 2008. Bør trossamfunn være unntatt diskrimineringslovgivningen? En kritisk diskusjon av unntaksargumenter. Tidsskrift for kjønnsforskning 01/08, 21-41.

Søndergaard, Dorte Marie, Ellehave, Camilla Funck 2006. Kvinder i Ledelse i den Finansielle Sektor. 1. delrapport, Mai 2006. Institutt for Pædagogisk Psykologi, Danmarks Pædagogiske Universitet

Inkluderende feminisme- En utfordring for venstresiden

Av Fakhra Salimi

En av de viktigste utfordringene for venstresiden i de kommende ti år er etter min mening kampen for et inkluderende samfunn når det gjelder hudfarge, etnisitet, klasse og kjønn. Her skal jeg fokusere på viktigheten av en debatt om en inkluderende feminisme, som kan samle kvinner på tvers av forskjeller og mot et felles mål om reell likestilling.

De første svarte kvinnene kom til Norge for over 40 år siden. Allikevel har det tatt lang tid for den norske kvinnebevegelsen å anerkjenne de utfordringene som denne gruppen av kvinner har levd med.

Innvandrerkvinner kom hit i en tid hvor norske kvinner allerede var kommet et stykke på vei i kampen for å sette kvinners stilling i forhold til menn på dagsorden. Likestillingskampen dreide seg om kjønnsroller, synliggjøring av kvinner og deres rettigheter. Her ble viktige premisser lagt for utviklingen av et likestilt samfunn for kvinner og menn. Blant annet ble den offentlige likestillingspolitikken utformet ved hjelp av viktige tiltak som

etableringen av Likestillingsrådet og likestillingsloven.

Innvandrerkvinnene fra den såkalte tredje verden kom hit hovedsaklig som billig arbeidskraft som Norge trengte, eller som ektefeller til denne. Med dette som utgangspunkt gikk både innvandrerkvinnene og -mennene inn i en egen samfunnsgruppe, som outsiders. De var en viktig del av samfunnets økonomi, men ble allikevel ikke inkludert som likeverdige borgere med blant annet stemmerett. De ble betraktet som ”gjestearbeidere,” uten særlig tilknytning til landet.

Siden innvandrerkvinnene først kom til landet etter at diskusjonen om likestilling var godt i gang, mistet de anledningen til å være med på utformingen av premissene for debatten. Deres situasjon fikk dermed ikke innpass i likestillingsdebatten før disse kvinnene selv begynte å organisere seg på slutten av 1970-tallet. Det viste seg å være vanskelig å få inkludert de kvinnepolitiske sakene som var viktige for minoritetskvinner. De fleste etnisk norske feministene ønsket å

samarbeide med minoritetskvinner som et ledd i deres internasjonale søstersolidaritetsarbeid, men mange var av den oppfatning at innvandrerkvinnene ikke var en del av den norske kvinnebevegelsen, og at deres saker ikke hørte hjemme i den norske likestillingsdebatten.

Norske kvinneorganisasjoner inviterte minoritetskvinner med på møter og debatter, men hovedsaklig for at sistnevnte skulle fortelle om situasjonen i sine opprinnelsesland. De etnisk norske feministene så sjelden noen sammenheng mellom minoritetskvinnens situasjon i Norge og dem selv. De så heller ikke viktigheten av å inkludere og rekruttere minoritetskvinner til kvinneorganisasjoner ved å sette fokus på deres problemstillinger som en viktig del av den kvinnepolitiske kampen.

En av de mest synlige ekskluderingsfaktorer har vært den generelle forståelsen blant etnisk norske feministene av at undertrykkelse av innvandrerkvinner i det store og hele har sammenheng med deres kulturelle bakgrunn. Samtidig ser flertallet ut til å mene at denne er mer patriarkalsk enn den etnisk norske kulturen. Gjennom en slik analyse skaper de et skille mellom "dem" og "oss." Mange etnisk norske feministene er villige til å støtte

minoritetskvinnens kamp så lenge de utkjemper denne kampen innfor sine egne miljøer. Mange norske feministene innser altså ikke at minoritetskvinner er en del av det norske samfunnet og norsk kvinnebevegelse, og at deres situasjon derfor må inngå som en naturlig del av likestillingskampen.

Historisk sett ble 1980-tallet synliggjøringens tiår for minoritetskvinner. Dette var takket være minoritetskvinnens egen organisering og nettverksbygging på tvers av forskjellige kulturer og ideologier. Gjennom MiRA-Senteret har flere tusen kvinner med minoritetsbakgrunn organisert seg over hele landet. Vi har jobbet parallelt med, men i skyggen av, den norske kvinnebevegelsen. MiRA-Senteret har blant annet jobbet ut fra tre ulike mål:

- å sette innvandrerkvinnens spørsmål på den offentlige likestillingsdebattens dagsorden
- å skape rom for mangfold og få innpass i den norske kvinnebevegelsen
- å støtte innvandrerkvinner i krisesituasjoner.

Med dette har norske feministenes ekskluderende holdning og samfunnsanalyse blitt utfordret.

Et av de viktigste spørsmålene for minoritetskvinner har alltid vært å forebygge vold mot kvinner. Dette gjelder både strukturell vold, som for eksempel utlendingslovens treårsregel for selvstendig opphold, og vold i familien, deriblant tvangsekteskap. Kravet om selvstendig juridisk status for innvandrere- og flyktningkvinner er et krav om en grunnleggende menneskerettighet. Gjennom treårsregelen defineres kvinnene etter ektemannens status, og deres rettigheter blir tilsidesatt på en måte som ikke ville ha blitt godtatt hadde det dreid seg om etnisk norske kvinner.

Minoritetskvinner kjemper også mot diskriminering på arbeidsmarkedet på grunn av kjønn, opprinnelse eller synlige uttrykk, som bruk av hodeplagg. Kampen dreier seg blant annet også om retten til å få godkjent utdanning fra hjemlandet, og dermed muligheten for kontinuitet i livsløpet.

Feminisme og kvinnefrigjøring går ut på å endre de forholdene i samfunnet som virker kvinneundertrykkende. Minoritetskvinner kjemper den samme kampen som den etnisk norske kvinnebevegelsen har kjempet. De krever sine rettigheter. En oppnåelse av disse vil innebære en omforming av samfunnets normer

slik at mangfold anerkjennes og minoriteter inkluderes. Det vil også kreve strukturelle endringer som går ut på å hindre kvinneundertrykkende mekanismer, inkludert rasistisk diskriminering i samfunnet.

Jeg mener at tiden er overmoden for en anerkjennelse av at Norge er et mangfoldig samfunn. Dette krever en større omveltning av både verdisyn og strukturer, slik at de faktorer som hindrer minoritetskvinnens aktive deltakelse i samfunnet blir synliggjort og fjernet.

Inkluderende feminisme krever en inkluderende likestillingspolitikk. I denne sammenhengen er det av vesentlig betydning at minoritetskvinner selv får komme til orde og være med på å utforme strategier og mål. Det er heldigvis kommet til det punktet nå at noen etnisk norske feminister er blitt mer bevisste på at minoritetskvinnens kamp for likestilling ikke bare er et spørsmål om kjønn. Fordi de er svarte og minoriteter, og kvinner hvis historie i det norske samfunn begynte på bunnen av samfunnet, er det også andre spørsmål som er høyst relevante. Altså må den inkluderende likestillingspolitikken inkludere temaer som rasisme og sosiale utfordringer.

Utfordringen for de kommende ti årene må bli å se hvordan dette nye

realitetsbildet kan utvikles innenfor politikken, samfunnsdebatten, feministisk diskurs, kjønnsforskningen med mer. For venstresiden generelt og SV spesielt er det også viktig å drøfte hvilken rolle minoritetskvinner har i samfunnet, og hvilke ressurser de representerer.

Jeg mener at etniske nordmenn ikke har råd til å dvele ved fantasien om det hvite Norge som de mener fantes en gang. Norge er et mangfoldig, flerkulturelt samfunn, og barn av de første innvandrerne har nå blitt voksne. Vi opplever daglig at disse deltar i samfunnsdebatten. De krever å bli hørt og å uttrykke seg om sin egen situasjon, og om fremtiden til det norske samfunnet. Unge jenter med minoritetsbakgrunn, for eksempel, deltar aktivt i debatter om likestilling og feminisme. Noen av de viktigste spørsmålene har vært retten til å definere sin egen identitet, frihet fra undertrykkelse og vold, og å la sin egen stemme bli hørt.

Det er viktig å understreke igjen at for mange kvinner og jenter med minoritetsbakgrunn dreier likestillingskampen seg ikke bare om kjønnsdiskriminering, men også om diskriminering på bakgrunn av rase, etnisitet, kultur og religion. Det har vært en kamp med flere dimensjoner hvor vi også har merket krefter blant

norske feminister som ikke har ønsket å gi kvinner og jenter med minoritetsbakgrunn rom for å uttrykke seg på egne premisser. Det kan altså se ut som om valgmulighetene er få for minoritetskvinner, og at de kreftene som ønsker fullstendig assimilering av innvandrer- og flyktningkvinner stadig oftere kommer sterkere til uttrykk enn de progressive kreftene.

En inkluderende feminisme handler også om å skape rom for mangfoldige rep resentasjoner av etniske minoriteter, særlig kvinner.

Venstresida må også stille spørsmålstegn ved hvilke deler av minoritetenes og kvinnes liv som blir representert og på hvilken måte.

Hvordan blir deres ulike virkeligheter utforsket? Blir minoriteter presentert som subjekter som definerer sin egen virkelighet, eller som objekter definert av andre?

Dette er viktige spørsmål fordi, som den amerikanske svarte feministen bell hooks påpeker, innehar mennesker som subjekter retten til å definere sin egen virkelighet, etablere sine egne identiteter og skape sin historie. Men som objekter er ens virkelighet definert av andre, ens identitet er dannet av andre og ens historie er skapt kun på måter som definerer ens forhold til de som er subjekter.

Minoritetskvinner i Norge har oppnådd rettigheter på to viktige områder:

- en lov mot omskjæring
- og en lov som forbyr tvangsekteskap.

Vi ser allikevel fortsatt store mangler i likestillingspolitikken. Det er et omfattende arbeid og et bredt emne vi drøfter, og vi har mange utfordringer foran oss. Det aller viktigste er at vi holder en åpen dialog, og at vi forsøker å forstå og respektere hverandre. Lederen for Sosialistisk Venstreparti, Kristin Halvorsen, sa i et intervju med MiRA-Magasinet (nr.1/2, 2004) at "jeg begynner å skjønne at det er mange meget bevisste, godt utdannede unge kvinner som har lyst til å uttrykke noe med hijab som jeg ikke helt kan forstå. Å gå inn i den debatten og bli utfordret på sine egne holdninger er ganske vesentlig. Man må prøve å forstå og høre etter." Jeg mener at en slik holdning er positiv fordi den legger til rette for dialog uten å stigmatisere minoritetskvinner som undertrykte.

Det er en ubalanse mellom minoriteter og majoritetsbefolkning når det gjelder maktposisjoner.

Minoritetskvinner har stilt spørsmål

ved de betingelsene som gir anledning for uttrykk av deres visjoner og kreativitet. For at minoritetskvinner skal finne sin plass i det norske samfunnet må det skapes rom hvor de kan utfolde sine mangfoldige identiteter. Mange av oss vet at lengsel etter frihet ikke er nok. Vi må bevisst velge å bryte de lenkene som binder oss til kvinneundertrykkende strukturer, kulturer og tradisjoner. Vi må handle, og handling krever mot. Det krever også innsats, som innebærer risiko, spesielt for de som er pionerer, og som bryter gjeldende barrierer.

Det er en nødvendig utfordring for feminister i Norge å revurdere hvordan vi skal utforme diskurser om kjønnsdiskriminering. Alle de komplekse kvinneerfaringene som finnes, også minoritetskvinner, må inkluderes. Først da skapes en inkluderende, visjonær feminisme.

Minoritetskvinnebevegelsen i Norge i dag har vokst frem gjennom en historisk prosess fra slutten av syttiårene. Kvinner med minoritetsbakgrunn har gjennom disse årene uttrykt sine meninger, tanker, krav og visjoner både som kvinner og som minoriteter i det norske samfunnet. Deres kampsaker har blant annet vært å avsløre patriarkalske

strukturer i det norske samfunnet, som allierer seg med mannskultur blant minoritetsbefolkningen, og undertrykker kvinner.

Minoritetskvinner arbeider på alle plan for å synliggjøre rasistisk kjønnsdiskriminering selv om deres stemmer ofte er marginalisert i samfunnet. Mangfold av levesett skaper spennende utfordringer og jeg håper at etnisk norske feminister, så vel som den norske venstresiden, fanger opp nye visjoner om en inkluderende feminisme og reell likestilling mellom kjønnene, og ikke minst mellom majoritet og minoritetsbefolkning.

Note:

Flere artikler om tema kan leses i MIRA magasinet 2004, spesielt nummer om Feminisme og Rasisme.

Offeromgrepet – til last eller gagn? ¹⁴

Av Helga Eggebø

Offerideologien er eit maktspråk. Sosialarbeidarar, sosiale rørsler, terapeutar og aktivistar kjemper for offerstatusen til grupper dei har gjort seg til talspersonar for, for på denne måten å oppnå merksemd, sympati og stønad. Samstundes avviser offergrupper som incestutsette, valdsutsette kvinner og prostituerte offeromgrepet og kallar seg sjølv for høvesvis ”survivors” eller ”sexarbeidarar”. Er offeromgrepet ei kjelde til makt eller eit stigma?

Denne artikkelen fokuserer på kva konsekvensar offeromgrepet har for fordeling av rettar og plikter innanfor ulike institusjonelle rammeverk. Offerstatus kan vera ein føresetnad for sympati, rettar og stønad og derfor kan det vera attraktivt å oppnå offerstatus. Men på den andre sida kan offerstatusen oppfattast som stigmatiserande, og dette kan føra til at individ eller grupper snarare kjemper for å kvitta seg med offerstatusen. I prinsippet kan ein tenkja seg at offerstatus kan vera tilgjengeleg eller utilgjengeleg, ønska eller uønska både på individnivå og

på gruppenivå. Føremålet med denne artikkelen er å seia noko om for kven og under kva omstende offerposisjonen er tilgjengeleg eller utilgjengeleg, og kvifor offerposisjonen kan vera både ønska og uønska. Med utgangspunkt i døme relatert til vald mot kvinner, sosialpolitikk, arbeidsrettar og prostitusjon drøftar eg ambivalensen i offeromgrepet.

Offerideologien brer om seg

Offerideologien er ein retorisk ressurs som vert teke i bruk i aukande grad av dei som ønskjer å setja fokus på sosiale problem, skriv sosiologen Joel Best (1999:xiv). Best brukar samlenemningane ”ny kriminalitet” og ”nye offer” på ei rekke tilsynelatande ulike sosiale problem som har fått auka offentleg merksemd frå 1975 og utover. Han nemner mellom anna valdtekt i ekteskapet, seksuell trakassering, hatkriminalitet, posttraumatisk stressyndrom (PTSD), satanisk og rituell vald, fyllekøyring og UFO-bortføringar som døme. Det er ikkje fenomenet i seg som er nytt, men måten ein snakkar om ofra på. Best viser korleis kvinnerørsla,

¹⁴ Artikkelen er tidligere publisert i tidsskriftet Impuls.

konservative kristne og terapeutar nyttar seg av ein del felles retoriske grep som han karakteriserer som offerideologi (Best 1999:95-96). Offerideologien har sju karakteristikkar: 1) Ein insisterer på at problemet er omfattande, og dette legitimerer politiske krav. 2) Ein hevdar at ofra har store psykologiske problem på grunn av det dei har vore utsette for, og dette inviterer til å patologisera ofra. 3) Ein etablerer klare grenser mellom offer og overgripar for å gjera det tydeleg at offeret sjølv er uskuldig. 4) Ein hevdar at det aktuelle problemet er usynleggjort i samfunnet. 5) Ofra forstår ikkje alltid sjølv at dei er offer, men må hjelpast til å forstå dette. 6) Ein kritiserer rettsvesenet for å leggja skulda på ofra. 7) Det siste kjenneteiknet på offerideologien er at ein avviser offeromgrepet og introduserer omgrep som "survivor" (Best 1999:105-118). Poenget til Best ser ut til å vera at offerposisjonen er for lett tilgjengeleg for alt for mange grupper. Best fokuserer mest på at offerposisjonen er ønska, fordi han er eit grunnlag for sosiale og juridiske rettar.

Retten til å vera offer

Kvinnerørslas kamp for å setja fokus på vald mot kvinner er eigna til å illustrera korleis offerperspektivet

kan fungera som ein viktig retorisk ressurs for sosial mobilisering. Offerperspektivet stod sentralt då kvinnerørsla på 1970-talet sette vald mot kvinner på den offentlege dagsordenen (Eggebø 2007). På den tida var kvinnemishandling eit "skjult" problem. Vald i heimen vart sett på som ei privatsak, og politiet registrerte vald under nemninga "husbråk" (Ahnfelt 1987).

Kvinnerørsla braut med denne tolkinga og fokuserte på maktulikskap mellom menn og kvinner. Dei insisterte på at det var snakk om ein overgripar og eit offer, i staden for å sjå på kvinner som provoserande deltakarar i ein konfliktsituasjon. Dei kjempa for kvinners rett til å vera offer, i både moralsk og juridisk forstand (Ericsson 1993).

Offerperspektivet var nyttig for å synleggjera vald mot kvinner som eit samfunnsproblem og offerstatusen var viktig for å oppnå hjelpetiltak og stønadsordningar. Kampen handla om å gjera offerposisjonen tilgjengeleg for valdsutsette kvinner, og offerposisjonen var ønska på gruppenivå i den forstand at det var kvinnerørsla sjølv som kjempa for retten til å vera offer.

Offeromgrepets baksida

Men offerperspektivet har aldri vore ukontroversielt, korkje internt i

kvinnerørsla eller i samfunnet elles. Retten til å vera offer fører gjerne med seg plikta til å vera stakkarsleg, svak og framstå som eit passivt objekt. Frå kvinnerørsla sitt perspektiv var dette eit paradoksalt resultat. Poenget med å hevda kvinners rett til å vera offer var å setja fokus på over- og underordningsrelasjonar og maktulikskap mellom kjønna. Målet for kvinnerørsla var at kvinner skulle fri seg frå rolla som Den Andre og som passivt objekt, og få status som sjølvstendige handlande subjekt (Ericsson 1993:76). Paradokset oppstår når offeromgrepet blir forstått som ein individuell karakteristikk i staden for eit relasjonelt omgrep: "When the concept of victim is used as an individual description, not as a relational term, (...) the difficulty, in fact lies in the woman. She should have been someone other than herself" (Høigård 1993:53). Når offeromgrepet blir brukt som ein individkarakteristikk med konnotasjonar til passivitet, maktesløyse og hjelpeløyse vil offerposisjonen gjerne vera lite attraktiv frå ståstaden til den utsette. Joel Best (1999) skildrar offerideologien som ein mektig retorisk ressurs. Den skildringa han presenterer må supplerast; offeromgrepet er ikkje utelukkande ein tilgjengeleg og ønskeleg retorisk ressurs. Offeromgrepet referer ikkje

lengre til ein undertrykkande situasjon, men er no synonymt med eit mentalt individuelt problem. Dei kulturelle forventningane som ligg i offeromgrepet inngår i og formar erfaringane til ofra. Offeromgrepet er assosiert med passivitet, objektstatus og manglande handlekraft. Valdsoffer har begynt å unngå merkelappen "offer" nettopp på grunn av desse negative assosiasjonane og konnotasjonane som omgrepet rommar (Lamb 1999: 8-9).

Prostituert – offer eller ikkje offer?

Debattar om prostitusjon sirkulerer rundt omgrepet "offer". Prostitusjonsdebatten er politisert og polarisert og offeromgrepet inngår i dette. Nokre insisterer på prostituerter offerstatus, andre avviser offeromgrepet og argumenterer for at prostitusjon er å sjå på som sexarbeid. Prostitusjonsforskar May-Len Skilbrei kastar lys over det tvitydige i offeromgrepet i hennar analysar av austeuropeiske kvinner i prostitusjon: "Det å få merkelappen offer er ment å være rettighetsutløsende, men merkelappen bringer også med seg en form for skam, en skam over å feile og å ikke kunne passe på seg selv" (Høigård sitert i Skilbrei 2007:10). Offerstatus kan vera ein føresetnad for juridiske og

sosiale rettar. Dette er grunnen til at offerretorikken har vist seg å vera nyttig når ein kjempar for synlegging av og handtering av sosiale problem. Offerstatus er ikkje udelte positivt for dei som blir denne statusen til dels. Som Skilbrei peikar på, medfører merkelappen offer skam. Offeret har mislukkast i å handtera livet sitt. Problemet ligg hos offeret sjølv, i offerets personlegdom. Mange prostituerte ser på seg sjølv som entreprenørar i eit spel der det er om å gjera å utnytta situasjonen og passa på seg sjølv. Her vil offeret vera taparen som ikkje meistra spelet (Skilbrei 2007:8). I denne samanhengen ser me korleis offerstatus glir over frå å vera rettighetsutløyande juridisk term til å bli forstått som ein negativ karakteristikk av eit individ. Offeromgrepet blir eit spørsmål om sjølvbilete heller enn situasjonar og maktrelasjonar.

Offer for menneskehandel

Er det mogleg å skilja ein juridisk offerstatus frå offeromgrepet som ein stigmatiserande individkarakteristikk? Anette Brunovskis (2007) skriv om hjelpesystema for heimvendte offer for menneskehandel og illustrerer ambivalensen i offeromgrepet. Ho viser korleis det blir skapt eit skilje mellom ”uskyldige ofre for menneskehandel” og ”skyldige

prostituerte”, og dette er knytt til kor vidt kvinnene oppfører seg i tråd med forventningane til offerrolla.

Offerstatus er vove saman med kjønnsnormer: ”Å være en skikkelig jente involverer å innta en underdanig holdning og å være blyg, som også kan sees som det motsatte bildet av å være prostituert” (Brunovskis 2007:30). Mange av hjelpeordningane inneber dessutan at kvinnene blir underlagt kontroll i form av avgrensa rørslefridom og restriksjonar i kommunikasjonsbruk. Kontroll og restriksjonar blir rettferdiggjort med å visa til at offer for menneskehandel er skada og umodne og derfor lett igjen kan bli lurt av menneskehandlarar. Slik infantilisering, gjerne kombinert med patologisering gjennom diagnosar som posttraumatisk stressyndrom (PTSD), blir brukt for å etablere kvinners uskyld og dermed offerstatus. Hjelpetiltaka inneber ein tydeleg forventning om at kvinnene må visa vilje til å forandra seg (Brunovskis 2007:29).

Brunovskis illustrerer korleis det blir gjort eit omfattande disiplineringsarbeid for at kvinner i prostitusjon skal passa inn i bildet av idealofferet. Offerstatusen gjev nokre rettar, men berre under føresetnad av at ein gjev opp andre rettar gjennom å underkasta seg reglane i hjelpesystemet (Brunovskis 2007:35). Dette illustrerer ein tydeleg ambivalens i

offeromgrepet, og det kan derfor vera nærliggande å spørja om dei potensielle fordelane offerstatusen inneber blir overskugga av dei ulempene omgrepet medfører.

Rettar utan offerstatus?

Finst det andre måtar å distribuera rettar og plikter enn gjennom offerstatus? Velferdsstatsteoretikaren T.H. Marshall (1992) skriv om utviklinga i medborgarskapet og sosiale rettar på 1900-talet, og drøftinga har nokre interessante parallellar til diskusjonen om offeromgrepet. Dei første engelske lovane som regulerte arbeidstid og arbeidstilhøve ved fabrikkane, vart berre gjort gjeldande for kvinner og barn, ikkje for vaksne menn.

Lovregulert arbeidsvern vart sett på som ei krenking av borgarens sivile rettar; vaksne menn skulle ha fridom til å inngå dei kontraktane dei måtte ønskja, utan innblanding frå myndighetene (Marshall 1992:15). Vern og lovregulering var til for svake grupper, og stod i altså i motsetnad til å bli anerkjent som fritt og handlande subjekt. Dette illustrerer noko av den same ambivalensen som diskusjonane om offeromgrepet; rettar og vern kan avhenga av at ein er definert som svak og hjelpeløs. Men å bli definert som passiv og svak blir gjerne oppfatta som

stigmatiserande og fornærmande, og tilskriven offerstatus har ein tendens til å skapa motstand.

Kvinnerettsforkjemparane i England motsette seg derfor at kvinner skulle få særskilt vern. Men arbeidslivslovgevinga har endra seg radikalt sidan byrjinga av 1900-talet. No er vern i arbeidslivet ein grunnleggande sosial rett (Marshall 1992:15), og rettane på dette feltet er ikkje på same måte avhengige av offerstatus. Dersom offerstatus er ein føresetnad for sosiale rettar, kan det innebera at grupper og enkeltpersonar seier frå seg rettane til fordel for subjektstatus. Men dette historiske dømet syner samstundes korleis vern kan gå frå å vera ei form for umyndiggjering til å bli ein kollektiv sosial rett, uavhengig av individets status.

Sosialpolitikk – dei verdige trengande

I boka Gatekapital (Sandberg and Pedersen 2006) skriv forfattarane om eit marginalisert miljø langs Akerselva i Oslo. Dei analyserer to sentrale diskursar som gutane langs elva nyttar seg av: ”en undertrykkelsesdiskurs og gangsterdiskurs” (Sandberg and Pedersen 2006:224). Gjennom å gjera bruk av undertrykkingsdiskursen evner dei å framstilla seg sjølv som offer i møte med hjelpeapparatet. Fordelen med

offerposisjonen er at statusen som ”verdigg trengande” kan medføra sosiale rettar. For hjelpeapparatet er undertrykkingsdiskursen nyttig og naudsynt for å legitimera og skaffa pengar til hjelpetiltak. Problemet med offerrolla er at han lett gjev ei kjensle av avmakt. Her kjem gangsterdiskursen inn i bildet som ein alternativ motkultur og eit slags verdigheitsprosjekt (Sandberg and Pedersen 2006:237-238). For gutane ved Akerselva er offerposisjonen tilgjengeleg. Men offerposisjonen kjem i konflikt med gangsterdiskursen, og derfor kan offerstatus framstå som uønska på individuelt nivå. ”Gatekapital” handlar om å spela på og utnytta offerposisjonen i nokre situasjonar, og samstundes oppnå respekt og status gjennom å gjera bruk av gangsterdiskursen (Sandberg and Pedersen 2006:239). På denne måten forhandlar dei offerposisjonen i høve til andre rollar, og kanskje går det dermed an ”å være undertrykt uten å være offer” (Sandberg and Pedersen 2006:241).

Offer – konstruksjon eller realitet?

Er det undertrykking eller offeromgrepet i seg sjølv som er problemet? Nokon fokuserer på sjølv offerspråket som problematisk: ”There are many ways to victimize people. One way is

to convince them that they are victims” (Hwang 1997: 41 sitert i Gavey 1999:62). Er offeromgrepet undertrykkande i seg sjølv, eller er offeromgrepet ein språkleg referanse til ein undertrykkande relasjon eller ein situasjon? Som ein karakteristikk av eit individ eller ei gruppe kan offeromgrepet vera stigmatiserande, forsterka stereotypiar og fremja eit negativt sjølvbilete og dermed potensielt sett fungera undertrykkande i seg sjølv. Samstundes er det eit problem med den kritikken som blir retta mot offeromgrepet: dersom ein blir alt for oppteken av å kritisera dei som brukar offeromgrepet, kan den undertrykkinga eller maktrelasjonen som offeromgrepet refererer til koma heilt i bakgrunnen. Diskusjonar om offeromgrepet kan vera ei avsporing. På den andre sida har dei språklege konnotasjonane til offeromgrepet til tider svært reelle konsekvensar. Offeromgrepet er assosiert med passivitet, hjelpeløyse og objektstatus, og i ein del tilfelle vil evna til å passa inn i dette biletet vera ein føresetnad for å oppnå dei rettane som offerstatusen medfører. Paradoksalt nok kan det krevja svært så aktiv forhandling, tilpassing og disiplinering for å passa inn i biletet av det passive objektet, den verdigg trengande og det ideelle offeret. Offeromgrepet er ambivalent og tvitydig fordi rettar og stigma er vove inn i kvarandre; individa kan bli møtt

med ”plikta” til å passa inn i det potensielt stigmatiserende bildet av offeret, for å oppnå dei rettane offerstatusen er meint å gje.

Referanser

- Ahnfelt, Ellen. 1987. «Kvinnemishandling - fra privat problem til offentlig ansvar. En dagsordensbyggingsprosess.» In: *Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo*.
- Best, Joel. 1999. *Random Violence. How We Talk about New Crimes and New Victims*. London: University of California Press
- Brunovskis, Anette. 2007. “Hjemme best? Situasjonen for hjemvendte ofre for menneskehandel på Balkan og i Øst-Europa.” *Tidsskrift for kjønnsforskning* 01/07:21-36.
- Eggebo, Helga. 2007. “Offeromgrepet - til last eller gagn? Undersøking av offeromgrepet med utgangspunkt i institusjonell etnografi.” *Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo*.
- Ericsson, Kjersti. 1993. “Kvinner som handlende offer.” *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 2:76-85.
- Gavey, Nicola. 1999. «»I Wasn't Raped, but...»: Revisiting Definitional Problems in Sexual Victimization.» Pp. 57-81 in *New versions of victims : feminists struggle with the concept*, edited by S. Lamb. New York: New York University Press.
- Høigård, Cecilie. 1993. «The victim as expert: active and captive.» *NORA* 1:51-64.
- Lamb, Sharon. 1999. «Constructing the Victim: Popular Images and Lasting Labels.» Pp. 108-138 in *New versions of victims : feminists struggle with the concept*, edited by S. Lamb. London: New York University Press.
- Marshall, T.H. . 1992. «Citizenship and Social Class.» Pp. 3.51 in *Citizenship and Social Class*, edited by T. H. Marshall and T. Bottomore: Pluto Press.
- Sandberg, Sveinung and Willy Pedersen. 2006. *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skilbrei, May-Len. 2007. “”Natachas” to liv: Østeuropeiske kvinner forteller om migrasjon prostitusjon og skam.” *Tidsskrift for kjønnsforskning* 01/07:5-20.

Seksualitetens politikk

Av Ellen Hagen

Fra barnemunn: *”Du må finne en som liker de samme tingene som deg. Hvis du for eksempel liker sport må hun like at du liker sport, og hente chips og brus til deg mens du ser på sporten.”*

I tittelen til den sørafrikanske boken “The Kanga and the Kangaroo Court: Reflections on the Rape Trial of Jacob Zuma” brukes kanga som en metafor for kvinners kollektive ansvar for både menns og kvinners seksualitet, kvinners iboende seksuelle vesen, og menns rett til å benytte seg av kvinner. Voldtektssaken vakte stor internasjonal interesse, og bekreftet Sør Afrikas rykte som et land der menn begår overgrep mot kvinner med rettslig immunitet. Kangaroo court er et uttrykk for en rettsfarse der utfallet er gitt på forhånd. Kanga er enkelt og greit et fargerikt tøyestykke som en kan iføre seg på utallige vis og er vanlig i den provinsen som Mandela kommer ifra. Fornærmede, altså hun med kanga, var datter av en avdød frigjøringshelt som kjempet i ANC side om side med Zuma. I fraværet av en far hadde Zuma vært en farsfigur og en nær venn av familien. På et

tidspunkt under et besøk hadde fornærmede iført seg det tradisjonelle plagget, noe som ble forstått av Zuma som en invitt til sex.

Vel vitende om at fornærmede var HIV-positiv etter å ha vært utsatt for utallige seksuelle overgrep (av ANC aktivister) i ANCs eksil- militærleire som liten, gjennomførte Zuma voldtekten. Zuma ble frikjent, men fikk påpakning etter voldsomt mediepress for å forfekte myten om at det er mulig å dusje bort HIV viruset. Myter om sex og HIV, maktspill mellom Zuluen Zuma og Xhosaen Mbeki, samt en påfølgende korrupsjonsanklage, flyttet fokus fra kjønnsmakt til statsmakt. Var det mulig å sverte en frigjøringshelt ved å dømme ham for noe som bevis på en svart manns potens? I norsk kontekst ville en spørre om det er rett å ødelegge livet til unge gutter for dumdristige alkoholpåvirkede hormonfakter? Og - it takes two to tango, ikke sant? For å fremheve den kjønnede dimensjonen ved denne saken snur forfatter Mmatshilo Motsei på rollene og skriver om den 64 år gamle *kvinnelige* frigjøringshelten som på tross av sine 8 ekte-menn har lite menneskelig kontakt

fordi hun reiser så mye i jobben som statsleder, og dermed lett lot seg forføre av den 31 år gamle mannen hun i hele hans oppvekst hadde vært som en morsskikkelse for. Vi som er skrudd sammen av patriarkatet blir enten lattermilde eller føler vemsel. En definisjon av patriarkatet som er dekkende og som kan omsettes på tvers av kulturer er at i et patriarkat gir kvinner service til menn.

Vestlig feminisme blir ofte rettmessig beskyldt for være en del av en latent post-kolonialisering av Afrika. På tross av eller fordi vi er vestlige do-gooders og forskere, misforstår vi det tradisjonelle, kulturelle og kontekstuelle i Afrika. Men å vende blikket ut kan få oss til å få øye på og reflektere over våre *egne* kulturelle praksiser. Fortellingen om Norge er en blanding av kvinneseire og statsfeminisme, men også en fortelling om et til dels kvinnefiendtlig samfunn der vold, overgrep og seksuell trakassering er relativt vanlig. Siden 2000 er 125 kvinner drept i Norge. 46 % av dem er drept av nåværende eller tidligere partner.

I 2006 ble 840 voldtekter og 134 voldtektforsøk anmeldt. I 2004 førte 14 % av anmeldelsene til tiltale. Og straffereaksjonene i 2005 var på

10 % ⁽¹⁵⁾. I 2006 bodde 1900 kvinner og 1500 barn på landets 50 krisesentre ⁽¹⁶⁾. Forskerne krangler om tallene, men et forsiktig anslag er at 25 % av alle kvinner kan forvente å bli utsatt for partnervold en gang i løpet av livet ⁽¹⁷⁾. I Norge omtales ofte de overgrepene som kvinner utsettes for av menn som særskilte tilfeller ⁽¹⁸⁾. Vold i nære relasjoner, voldtekt, incest og seksuell trakassering, pornografi og prostitusjon sees ikke på som menns generelle (og seksualiserte) makt over kvinner, men som enkelthendelser enkelte kvinner kan utsettes for av enkelte menn. Sexismen framstår i slike fortellinger som fragmentert. Dette gir inkonsistente utslag som at en kan være for kvinners kamp for likelønn, pappaperm og andre velferdsstatlige likestillingsordninger, men samtidig hevde at pornografi og prostitusjon *ikke* er politikk. Kjønnsmaktrelasjonene konstituerer og strukturerer oss slik at de fremstår med stor selvfølgelighet som en del av det naturlige i kvinner og menn. Naturlige kvinner og menn

¹⁵ Saldo 07:

¹⁶ www.krisesenter.com

¹⁷ Se for eksempel Lundgren, Eva, and Brottsoffermyndigheten. 2001. Slagen dam : mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfattningsundersökning. Umeå Stockholm: Brottsoffermyndigheten

¹⁸ Oppdelingen av ulike "krisesentre" for konemishandling, incest og voldtekt er et uttrykk for en fragmentert forståelse av seksualisert vold. I Sør-Afrika for eksempel er kjønnvold samlet i en sekk, og slike sentre er samlet i ulike support centres for women (avhandling under arbeid, Hagen 2008).

regulerer sine liv i tråd med sterke normative føringer på hva en kan gjøre, bør gjøre, skal gjøre og - ikke minst - for all del bør unngå å gjøre. Den semantiske likheten mellom ordet kjønn som sosial kategori og ”kjønnet”, som reproduksjons/ seksuelt organ viser tydelig de nære koblingene mellom kjønnethet, kjønnsmakt, erotisert kjønnsmakt eller bare kvinner og menn. Den industrien som har vokst frem og som misvisende kalles sex-industrien gjør bruk av disse innfløkte relasjonene. På grunn av det omfanget den har er det viktig å utsette den for både akademisk og politisk analyse. I akademia er det imidlertid ikke uvanlig å se prostitusjon som sexarbeid og pornografi som kunstneriske uttrykk beskyttet av ytringsfriheten. I kretser der disse synene står sterkt medfører det problemer å hevde at porno og prostitusjon er vold mot kvinner. Hva er det som er så særegent med pornografi og prostitusjon i disse diskusjonene?

Subjekt- verb- objekt

Definisjonskampen som pågår omkring hvordan vi skal forstå pornografi og prostitusjon er engasjert. Realitetsinnholdet kan være lett å enes om: de fleste ser det som et onde, eventuelt synd. Spliden står om det er et selvvalgt onde. Som et

felles referansepunkt tar den videre teksten utgangspunkt i mainstream pornografi og prostitusjon som er allment tilgjengelig fra kiosker i Norge rettet mot den alminnelige konsumenten⁽¹⁹⁾. Den korteste definisjonen av hva porno og prostitusjon er kan utledes av resonnementet til feministen og anti-pornoaktivisten Cathrine MacKinnon. Hovedsetningen **Subjekt-verb-objekt**⁽²⁰⁾ utgjør kjernen i pornografi og prostitusjon og avmystifiserer pornografien som noe særegent og utenfor samfunnet. Subjektet er i all hovedsak en mann, verbet er selve handlingen eller akten, og objektet er som oftest en kvinne. Den finnes et vell av synonymmer for alle de tre språkkategoriene. Subjektet kan være pluralistisk (altså mange menn for eksempel) ting, dyr osv. Selve verbet / handlingen spenner seg ofte utover et kontinuum fra human til inhuman / farlig - trenden er fra midten av kontinuumet mot inhuman. Objektet er den handlingen er rettet mot, ofte redusert til kvinnekroppens hulrom og stort sett laget for det maskuline blikket, noe som er vesentlig for forståelsen. En annen betraktningmåte har vært at porno fremstiller

¹⁹ Denne teksten tillater ikke en utførlig diskusjon om ulike medier, ulike preferanser, norske/utenlandske osv.

²⁰ , Catherine A. MacKinnon "Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory, In Signs: Journal of Women in Culture and Society, Spring, 1982 Vol. 7 No. 3

mennesker som hydrauliske maskiner. Men denne beskrivelsen utelater maktperspektivet. Definisjonen som gis i det ”pornografiske manifest” er at pornografi er det deskriptive seksuelt eksplisitte uttrykket for underordning av kvinner ⁽²¹⁾. Andre velbrukte definisjoner er ” jeg vet det når jeg ser det”, og ”porno er hva porno gjør”. Helle Vaagland som på 1990 tallet var med å skrive den feministiske oppvåkningsboken ”Råtektst” sa nylig i et avisintervju at porno gjør henne kvalm og kåt. Det siste er fordi porno virker, også på dem som ser porno med det kjønnsmaktkritiske blikket. Og kåtheten er ikke overraskelsesmomentet, selv om det kan føles som et kroppsliggjort svik mot feminismen. I et patriarkat erotiserer *begge* kjønn menns makt over kvinner. Hos oss inngår det som et hovedelement i heteronormativiteten. Pornografien er både et produkt av og et selvforsterkende virkemiddel for dette kjønnsmaktsystemet. Pornografien blir et slags kjønnsmaktens barometer. Robert Jensen, professor i journalistisk ved Universitetet i Texas, bruker betegnelsen ”john” (engelsk for horekunde) både om den som leser pornografi og den som kjøper prostituerte. Han anvender logikken til MacKinnon for å

forklare hvorfor horekunden og pornokonsumenten er den samme. I pornografien er halliken en utgiver / forlegger eller en videoprodusent; horekunden er konsument, men det endrer i følge Jensen ikke på ligningen. En person (vanligvis en mann) selger en annen person (vanligvis en kvinne) til en annen (vanligvis en mann). Jensen presiserer at pornografi er halliker og ”johns” gjort om til massemedia. I det videre vil derfor denne teksten for enkelthets skyld bruke betegnelsen P & P som en felles betegnelse på pornografi og prostitusjon. Robert Jensen hevder at kvinner i pornografien tilfeldigvis elsker det menn elsker å gjøre med dem, og at det menn elsker å gjøre i pornografien er å kontrollere og bruke kvinner, noe som åpner for at konsumenten også kan kontrollere og bruke kvinner. Et eksempel på dette er fra websiden til bladet Lek ⁽²²⁾:

”Kåte damer knuller live for kamera. Disse jentene er så kåte at de må ha i alle HULL!”

Bladet Aktuell Rapport viser et bilde av en naken kvinne som ligger med bena fra hverandre på et teppe foran flere masturberende menn. Teksten på bildet sier:

21. Innledningen til The Antipornography Civil Rights Ordinance (also known as the Dworkin-MacKinnon Antipornography Civil Rights Ordinance

22. Dato: 22.04.08 <http://member1.lek.sexmagasin.com/>

”Missy Monroe drukner i sperm. Her stiller 52 menn opp og venter på sin tur for å gi det Missy Monroe elsker mest, massevis av sperm... De fleste pornostjerner har i løpet av sin pornokarriere vært gjennom noe som kalles Bukkake -en gruppe menn som får orgasme på en og samme jente til hun nærmest drukner av sperm (12).”

Et viktig element i både pornografien og prostitusjonen er altså at objektet må elske det subjektet foretar seg med dem. Illusjonen, eller ”the imaginary domain,” er viktig – og kanskje den mest problematiske og kvinnehatende dimensjonen ved P & P. Det er opp til horekunden (”the john” i alle former) å velge å tro på forestillingen om at Missy Monroe elsker sperm og at jenter vil ha (utelatelsen av et substantiv etter verbet ha er en del av samspillet mellom bilde / tekst og horekundens fantasi) i alle hull.

En industri som omsetter for mange milliarder i året kan vanskelig sies å være kun et tilbud for avvikerne. Milliardindustrien kan heller ikke sies å være marginaliserte gruppers seksuelle frigjøringskamp. Industrien retter seg mot gjennomsnittssegmentet av P & P konsumenter (eller johns) som har gjennomsnittssosialisert gjennomsnittsseksualitet. I vår

kontekst er det et snitt av den (i stor grad) mannlige befolkningen. Som med kapitalismen ellers, det er gjennomsnittskunden som må trigges for å ha et stabilt marked. Størrelsen til industrien tatt i betraktning, så ser det ut til å være en ganske lukrativ allianse mellom kapitalismen og patriarkatet. Det er en dynamikk som ikke kan forklares kun ved referanser til det økonomiske systemet. En viktig dimensjon ved hvorfor P & P ikke utelukkende er et klasseproblem, er at det ikke bare er overklassens menn som kjøper arbeiderklassens kvinner. Kvinner har rett nok klasse på en annen måte enn menn, men det eneste som skiller arbeiderklassemenn fra andre menn i denne sammenhengen er lavere kjøpekraft. Og den utbredte forståelsen av at urbane, ressurssterke, i alderen 25 – 55 år, med overveiende høy utdanning og høy inntekt, i sentrale strøk, (les kjerneleseren til pornobladet Cupido ⁽²³⁾), og jeg legger til for egen regning kjernevelgeren til SV?) ikke leser porno, men erotikk, kan prøves mot formelen til MacKinnon: Subjekt-verb-objekt. Også i Cupido er den pornografiske seksualiteten en ”intrinsic value” som kan lokkes frem:

23 urbane, ressurssterke og i alderen 25 – 55 år. De har i overveiende grad høy utdanning og høy inntekt. Svært få lesere bor i utkantstrøk og mindre tettsteder. Hentet, 23.04.08: <http://www.cupido.no/archive.cfm?id=12503>

«Får jeg ta deg bak?» «Javisst. Er det ikke det du gjør?» «Får jeg pule deg i rumpa, mener jeg.» «Jøss!... jeg vet ikke helt...» Noe holder meg tilbake. Ikke mangelen på lyst, forsåvidt... Jeg vet ikke om jeg klarer pikken hans, som jeg kjenner har vokst seg stor inntil låret mitt... Jeg prøver å utsette avgjørelsen litt: «Blir du kåt av tanken på å... å ta meg bak?» «Ja, ubeskrivelig kåt, blir jeg. Det er liksom noe forbudt over det.» (24)

Ytringsfrihet og lovregulering

Menneskerettighetserklæringen artikkel 19 sier:

”Enhver har rett til menings og ytringsfrihet. Denne friheten omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding, og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser”.

For et scoop tilhengerne av den såkalte sexindustrien gjorde som fikk P & P til å handle om ytringsfrihet. Det satte hele den akademiske, liberale og politiske kvinnebevegelsen sjakk matt. Kvinners egen vilje og rett til å selv bestemme over egen kropp hadde vært den radikale

feminismens mantra, og nå ble det brukt mot dem selv. Og marginaliserte grupper seksuelle frigjøring, som lesbiske og homofiles kamp for å kunne uttrykke egen seksualitet, har vært knyttet til *hands off* strategien som har rådet. Kvinnesolidariteten med utslåtte kvinner i prostitusjon og annen seksuell utnyttning samt solidaritet med lesbiske medsøstre gjorde feminister rådville. I hierarkiet av verdige formål rager ytringsfrihet over de potensielle skadevirkningene P & P har. Og siden P & P stort sett påvirker holdninger, kan en ikke sannsynliggjøre reell skade. I Sør-Afrika har man tatt et oppgjør med rasistiske holdningsskapende uttrykk (satt i system gjennom apartheid) ved å fjerne for eksempel ”whites only” skilt (25). Det ville vært utenkelig å ha en hyllerad på Narvesen med rasistisk motiverte blader. Tilstedeværelsen av P & P i vårt samfunn er så grunnleggende at en kan snakke om kjønnsapartheid. Tilbedelsen av P & P kan tilskrives seksualitetens dårlige kår under moralisme og religiøs puritanisme. Men det er for lett å si at seksualitet = P & P. Verken problemet eller løsningen med P & P ligger i ytringsfrihet og fravær fra juridisk regulering. I stedet for å se på pornografi som underliv i bevegelse burde vi snakke om kjønnsmaktt i

24. Hentet fra www.cupido.no 23.04.08

25. Jackson, Emely (1992:205)

bevegelse. Pornografi er avbildninger av seksualiserte iscenesettelser av vår kulturs grunnleggende kjønnsforståelse. Det er med andre ord maskuliniteten som må utfordres.

Normaliseringen av vanlige menns seksuelle tenning på underordning av kvinner kan sies å konstituere grunnlaget for kvinners underordning på andre samfunnsarenaer.

Sammen med individet er seksualiteten blitt vårt tids hellige ku.

Seksualiteten blir oppfattet som noe iboende, egentlig, urørt og instinktstyrt. Denne ekte og ubesudlede seksualiteten sies å bli frigjort i pornografien, sfæren for fantasi og livsglede. Den kjente feministen Drucilla Cornell forfekter det hun kaller "the imaginary domain", eller rommet for tanke. Å frata noen rett til dette rommet, strider mot menneskerettighetene. Det er utfordrende å på den ene siden forfekte retten til å nyte og fantasere og på den andre siden være imot pornografi og prostitusjon som misogyne seksuelt eksplisitte uttrykk. Et utgangspunkt kan være å spørre om dette rommet for fantasi må inneholde misogyni og om P & P er nødvendig.

Juridisk regulering gir oss en standard å teste noe mot. Det å ha en standard å teste begrep eller fenomen mot er en viktig instans i et demo-

krati⁽²⁶⁾. Rasismeparagrafen har en slik funksjon. Den sier noe om viktige verdier i samfunnet, om hvilken standard som er satt og skal brukes når ytringer trenger å testes. Det blir for enkelt å si at en ikke kan forby alt en ikke liker. Det er toleransen i det legale markedet som oppmuntrer illegal sektor til å vokse⁽²⁷⁾. Forskjellen mellom prostitusjon som "vold mot kvinner" eller "sexarbeid" er på den ene siden å ville kvinner i prostitusjon alt godt mens de er der samtidig som en ønsker dem ut, eller å bare ville kvinner i prostitusjon godt mens de er der. Og "arbeidslinja" som har stått sentralt i fremveksten av velferdsstaten Norge er ikke egnet på prostitusjonsfeltet. Kvinners kroppsarbeid er annerledes enn menns kroppsarbeid. Det er flere typer aktiviteter / arbeid som ligger på kvinnekroppen *fordi* det er en kvinnekropp. Når infertilitet blir et problem i vesten kan både velstående heterofile og homofile par dra til India for å benytte fattige kvinners kropp som surrogatmødre, og da ser en tydelig at kvinnelig kroppsarbeid blir problematisk. Som et svar på dette gjøres prostitusjon om fra

²⁶ Når Norge forhåpentlig går inn for å sette en juridisk standard for grensene for patriarkatets kjønnsmakutfoldelse ved å ensidig kriminalisere horekunden, er det et paradoks at ingen har snakket om å tilpasse den juridiske presiseringen av kvinneundertrykking i straffelovens kapittel 19, § 204 – eller pornoloven.

²⁷ Janice Raymond

sexarbeid til seksuelle tjenester og tjenesteytende sektor. Som en kameleon endres begrepet etter hvert som trendene i politikken snur.

Skam

Selv etter 1994 er det å være hvit i Sør-Afrika en slags blankofullmakt. Det er nyttig og ekkelt å oppleve å være så til de grader i de privilegertes sko. Det å automatisk ha tilgang til varer, tjenester, steder og velferdsgoder som 85 % av sørafrikanere ikke har adgang til, gir meg en følelse av skam. De fleste av oss, i hvert fall vi som bekjenner oss til venstresiden, reagerer følelsesmessig og kroppslig på slik strukturell ulikhet. Det å oppdage at en tilhører den herskende klasse fører til skam og vår sosiale samvittighet gjør oss til mennesker. Skammen må ikke forveksles med puritanismens og dobbelmoralens skam. Det å reflektere over egen fordel av andres avmakt, underordning, manglende mulighet for likeverdig deltagelse osv. kan brukes til å endre (kjønns) maktforholdene. Skammen over opphisselsen ved patriarkatets seksualiserte kjønns makt er med andre ord nyttig. I en kronikk i Dagbladet 2. juni 2006 skriver nåværende likestillingsminister Anniken Huitfeldt og tidligere Ap minister Tove Strand:

”Kjøp av sex er forbundet med stor skam i dagens norske samfunn. Selv om norske menn har lov til å kjøpe sex, oppleves dette som langt mer illegitimt enn å kjøre for fort eller ta med seg noen ekstra flasker over grensen.”

Tillat et pedantisk øyeblikk: om horekunderi skulle bli forbudt i Norge, ville sexkjøp likevel rangere under speeding og det å ta med en ekstra flaske Canepa fra taxfrien?

Underliggende her er nettopp forestillingen om at seksualiteten kommer innenfra (intrinsic value), som noe hellig, ekte og ubesudlet, og at dermed er denne seksualiteten bevaringsverdig og må beskyttes fra samfunnsskapt ødeleggende hindringer (som juridisk regulering, påføring av skyld og skam, stigma etc.) slik at den kan få leve ut sin sanne natur. Det er en enorm skyldfrihet i frivillighetsprinsippet. Som nevnt tidligere: det er ikke noen særlig debatt om hva P & P er, men om hvorvidt det gjøres frivillig. Skammen ved å oppdage at en ved økonomiske privilegier og sitt kjønns maktprivilegium kan kjøpe andre mennesker er et sunnhetstegn, og en nyttig erkjennelse å spille på i den holdningsskapende kampen mot P & P. Det er et nødvendig skille mellom puritansk skam

og humanistisk skam. Det er i forvirringen om disse to ulike skamfølelsene at kvinnebevegelsen har inngått et noe ukomfortabelt kompaniskap med religiøse anti-pornobevegelser. Uten å ta munnen så full som å si at skam er en byggesten i et sunt samfunn så er den ubehagelige erkjennelsen av at en selv i kraft av ens gunstige plassering i hierarkiet kan overordne seg andre, et sunnhetstegn. I det norske språket er det en kobling mellom synd og forbud, eller det å synde og det å bryte loven. Mens det ene er refleksivt til moral, gjerne da religiøs moral, refererer forbrytelse eller lovbrudd kun til lovstridige handlinger i det sekulære. Per i dag er samfunnets holdning til sexisme mest preget av Erasmus Montanus logikk: det er godt å være kåt – porno gjør en kåt, ergo er porno godt.

Seksualitetens politikk

Seksualitetens politikk er konstruert. Da kan den heldigvis dekonstrueres og rekonstrueres. Jussen er med på å definere kjønne og seksuelle handlinger som illegitime eller legitime. For eksempel fikk gifte kvinner i 1974 lovfestet rett til voldtektsfrihet i ekteskapet. Et annet juridisk dilemma kan være om voldtekt av en prostituert kvinne er voldtekt eller tyveri.

Utenfor jussen er folk mest opptatt av hvorvidt antipornofeminister er seksualfiendtlige. Som et selvforsterkende poeng kan en tenke på kraften av og dybden i fornærmelsen som ligger i å beskyldte noen for å være seksualfiendtlige. Hvis seksualitet = pornografi og prostitusjons-kjønnsordningen, så er svaret ja, antipornofeminister er seksualfiendtlige. Feminismens kamp mot P & P har blitt brukt som det ultimate bevis for at kvinnekampen er totalitær.

Kvinnelige pornokonsumenter blir sett på som frigjorte, kvinnelige pornotilhengere som progressive og kvinnelige produsenter som sanne feminister. Og med all respekt for dem som velger å bruke tid på jakten på kvinnevennlig erotikk, så er det lett å finne ting å bli kåt av, men problematisk å finne ting som er konstruert totalt utenfor boksen. Sosiologen Bourdieu kaller denne boksen for feltet, eller å være om bord i den samme båten.

Kvinnefronten utlyste for en tid tilbake en skrivekonkurranse for å finne eksempler på feministisk erotisk fremstilling. De innkomne bidragene tilfredstilte sikkert mange, men ikke juryens krav om det alternative kvinneperspektiv. Og det er dette som er essensen: pornografi og prostitusjon bryter ikke med den rådende kjønnsdiskursen.

Kjønnsmaktordningen i P & P er en utgave av kjønnsmaktordningen i samfunnet og den sosiale orden. Et samfunn som har problemer med å skille voldtekt fra samleie er ikke et likestilt samfunn. I Sør-Afrika er det lett å se at kjønnsmaktsystemet er sexistisk. Men det er kjempevanskelig å se at vårt norske samfunn også er sexistisk. I saken mot Jacob Zuma måtte fornærmede gjennomgå nitidig mistenkeliggjøring av egen moral der også overgrepene hun hadde vært utsatt for ble tillagt hennes promiskuøse natur. Foruten det statsmaktpolitiske spillet og tilstedeværelsen av HIV-epidemien er dessverre selve rettsaken svært lik en ordinær voldtektsrettsak i Norge. Hadde hun på seg miniskjørt og utringet bluse, har hun tidligere hatt flere samleiepartnere, drakk hun alkohol, hadde hun gjort tilnærmelser mot tiltalte? Selv om alt etter "nei" juridisk sett er voldtekt, er det kjønnsmaktsystemets tolkning av situasjonen som avgjør hva som er hva.

Jussen fungerer som kjønnet redskap for sosial organisering. Den juridiske standarden som regulerer kjønn i dag er allerede høyst politisk. I jussen er samtykket noe som opptrer som en demarkasjon i forhold til voldtekt / samleie (forstått som hel eller delvis

penetrering av vagina). Men det er vanskelig å straffeforfølge kjønnsroller og kjønnsrolletilskrivning. Samtykket er derfor samfunnsnormen for god, kvinnelig adferd og selvregulering av den ukontrollerbare indre seksualiteten

Sammenligningen med rettsfarsen fra Sør-Afrika kan bidra til å synliggjøre vår egen kjønnsmaktkultur. På samme måte som klasse har noen grunnleggende likhetstrekk uansett hvor en befinner seg i verden, er det også slik med patriarkatet. Norge er et kjønnshierarki. Og et kjønnshierarki virker ikke så godt om det ikke er seksualisert. For å slutte denne diskusjonen med politiske krav vil jeg fremsette følgende: kriminalisering av sexkjøp må ikke bli en offerløs forbrytelse. Den straffbare handlingen som horekunden begår er rettet mot en konkret person, og ikke kun en abstrakt rettsoppfatning. Dette offeret må gis rettigheter i det nye lovforslaget. I tillegg må samfunnet harmonere sexkjøpsloven med logisk tilhørende regulering av pornografi. Å kriminalisere utførelsen av selve akten samtidig som konsumet av dokumentasjonen av den samme akten er liberalisert, er ulogisk.

Om feministisk politik

Av Tiina Rosenberg

Den 30. september 2003 skickade den före vänsterpartiledaren Gudrun Schyman ett uppmanande e-postmeddelande till svenska feminister där hon talade om att hon från och med nu ställde sin riksdagsplats till den feministiska rörelsens tjänst för "att du som feminist, genom mig, ska kunna delta i debatter, ställa frågor till regeringens ministrar, lägga förslag på lagändringar och tvinga de etablerade partierna att ta ställning i feministiska nyckelfrågor".⁽²⁸⁾ Detta blev startskottet till den feministiska organisering i Sverige som senare skulle kallas Feministiskt initiativ. Många undrade hur det kunde komma sig att ett feministiskt parti bildades i Sverige som av många både inrikes och utrikes uppfattas som ett jämställdhetens underland? Svaret är att just därför att Sverige är ett starkt feministland hade feminister självförtroende nog att våga ta steget, men det blev en skumpig färd som inte är slut än.

Feminismen, eller snarare kvinnosaken, har en stark historisk och politisk förankring i Sverige. Det finns med andra ord ett rotsystem vad gäller lagstiftning, aktivism och kvinnorörelse som genom hela 1900-talet organiserat sig och också fått gehör för sina förslag. Det som utmärker svensk 1900-talshistoria är den socialdemokratiska hegemoni som ingenstans varit lika långvarig som i Sverige. De socialdemokratiska regeringarna har också varit lyhörda för jämställdhetsfrågor, även om denna politikgren inte i allmänhet rönt några större ovationer från feministiskt håll.

För den som inte följer svensk politik kan det vara bra att veta att Sverige sedan hösten 2006 styrs av en borgerlig allians bestående av moderaterna, folkpartiet, kristdemokraterna och centern. I oppositionen finns socialdemokraterna, miljöpartiet och vänsterpartiet. Vänster-höger-skalan är strikt i svensk politik och majoriteten av de kvinnliga väljarna röstar på något av vänsteralternativen. Kort sammanfattat skulle man kunna säga att kvinnor i Sverige är trogna

28. "Till alla feminister", e-postmeddelande från Gudrun Schyman den 30 september 2003.

socialdemokratin, men socialdemokratin är inte lika trogen kvinnorna.

Alla blev feminister

Feminismen populariserades och medialiserades i Sverige under 1990-talet då en ny generation feminister började verka i medierna. I mitten av 1990-talet bildades de så kallade stödstrumporna, en feministisk påtryckargrupp som genom sin slogan "hela lönen, halva makten" hotade att bilda ett feministiskt parti om inte alla riksdagspartier skulle varva sina listor enligt modellen "varannan damernas". Den gången blev det inget parti, men idén blev hängande i luften. Under tiden lyfte Gudrun Schyman vänsterpartiet till en framgångsrik socialistisk och feministisk politisk aktör i svensk politik. Runt 2000 förklarade de flesta svenska riksdagspartier sig som feminister med ett undantag för moderaterna och kristdemokraterna. Även den dåvarande statsministern och ordföranden för det socialdemokratiska partiet, Göran Persson, förklarade sig som feminist.

Med tanke på den allmänna feministiska politiska yran under det tidiga 2000-talet kan det se sig förvånande att Gudrun Schyman 2003 nödgades konstatera att

feminismen inte fick ett tillräckligt utrymme i den traditionella partipolitiken. Sagt och gjort, den grupp kvinnor som skulle bilda Feministiskt initiativ, började träffas under 2004 för att den 4 april 2005 officiellt lansera det nya politiska initiativet.

Grundtanken med ett feministiskt initiativ är att alla feminister i ett parlament lämnar sina partier och bildar ett eget feministiskt initiativ. Det handlar med andra ord om direkt aktion som ska se till att ett sådant initiativ från allra första början befinner sig i maktens centrum och följaktligen kan använda sig av de faciliteter som ett parlament kan erbjuda. Det demokratiska i ett feministiskt initiativ kan förstås diskuteras med tanke på att ledamöterna i världens parlament är framröstade i allmänna val av väljarna. Deras mandat inte är knutet till person utan till ett parti. Hur vi än ser på själva grundidén med ett feministiskt initiativ visade det sig att ingen, förutom Gudrun Schyman, var beredd att lämna sitt parti och bli en så kallad politisk "vilde" i riksdagen. Schyman valde att behålla sin riksdagsplats trots att vänsterpartiet hänvisade till att om en ledamot lämnar ett parti borde hon eller han också lämna sin riksdagsplats.

Feministiskt initiativ

När Feministiskt initiativ kom ut ur garderoben den 4. april 2005 hade projektet förberetts i cirka 8 månader. I backspegeln var förberedelse-tiden alldeles för kort med tanke på att projektet saknade startkapital, organisation och framför allt skolade politiker. Med undantag för Gudrun Schyman kom de övriga medlemmarna från den feministiska sociala rörelsens olika delar. Alla delade inte heller idén om ett parlamentariskt parti utan hade hellre velat utveckla en folkbildande feministisk koalition som skulle fungera av en politisk påtryckargrupp. Själva organisationsformen och ambitionerna med verksamheten ställde oss inför tre möjligheter. För det första fanns det en idé om ett politiskt parti, för det andra om en feministisk koalition som skulle bli både folkbildande och en radikal politisk aktör. Det tredje alternativet var att bilda en kvinno-politisk grupp som skulle arbeta för specifikt kvinnopolitiska frågor. Resultatet kan sägas vara en summa av dessa tre alternativ. Feministiskt initiativ blev en feministisk koalition som ställde upp med en egen lista i riksdags- och kommunalval 2006 samtidigt som Feministiskt initiativ också hade ambitionen att bli en ny och betydelsefull politisk aktör i det svenska samhällslivet.

Organisationen av verksamhet

utgick, och utgår, från oavlönat och ofinansierat folkrörelsearbete som är ett tungt uppdrag för medlemmarna vid sidan av vanligt lönearbete.

Inledningsvis var stämningen på topp. Det nya partiet togs emot med entusiasm. Den muntra stämningen varade dock endast i någon vecka. När Sveriges Television i maj 2005 visade dokumentärfilmen *Könskriget*, som senare också visats i norsk television, vände sig både offentligheten och medierna mot feminismen i allmänhet och Feministiskt initiativ i synnerhet. Dokumentären skildrade arbetet mot kvinnovåld inom ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige) och visade sig vara ett starkt tendentiöst inlägg i en antifeministisk debatt. *Könskriget* hade strängt taget inget med Feministiskt initiativ att göra, men den visade sig vara en rik källa till allehanda citat som gav medierna anledning att bokstavligen starta ett könskrig mot feministerna.

Stämningen blev än mer obehaglig när mediedrevet mot mig personligen startades av ett par avhoppade medlemmar från Feministiskt initiativ. Till slut fattade jag beslutet att lämna både styrelsen och det aktiva politiska arbetet inom Feministiskt initiativ hösten 2005. Då var det nästan ett år kvar till

riksdagsvalet. Feministiskt initiativ fortsatte sitt arbete i stark politisk motvind. De feministiska frågorna försvann från den svenska politiska agendan och Feministiskt initiativ fick knappt någon möjlighet att föra ut sitt budskap i medierna.

Feminismen försvann inte från Sverige som en aktiv social rörelse, men den försvagades och blev tystare i svensk parlamentarisk politik. Det tidigare 2000-talets feministiska entusiasm var som bortblåst.

Vad hände?

Feministiskt initiativ var på alla tänkbara sätt en provokation i svensk politik. Den feministiska rörelsen har alltid betonat att det viktigaste steget i kvinnors särorganisering är att kvinnor upptäcker styrkan i att organisera sig för att genom sina egna grupper bättre kunna se de större sammanhangen. ”Kvinnor organiserar sig i allt större utsträckning. De är arga och upprörda att över sin situation, världen över, och de tror att en väg till förbättring är att sluta sig samman i egna nätverk och egna organisationer”, skriver den svenska statsvetarprofessorn Maud Eduards. (29) Det kan initialt låta uppmuntrande med egna nätverk, men de

nätverk som ständigt erbjuds för kvinnor, homosexuella och invandrare leder ofta till en isolering av dessa grupper, som sedan sitter fast i gruppdiskussioner och egna nätverk medan män och majoritetsbefolkning fattar beslutet. Dessutom kan feminister inte lita på att kvinnorna i de etablerade partierna driver feministisk politik. Jag har genom åren suttit i oändligt många feministiska paneler där många parti-anknutna feminister förvisso varit kaxiga, men när det gällt konkret politik har de feministiska frågorna ändå halkat långt ner på agendan.

Problemet är med andra ord att egna feministiska organisationer kan leda till isolering samtidigt som den feministiska politiken inte får tillräckligt utrymme i traditionell partipolitik. Feministiskt initiativs ”separatistiska” strategi sågs inte med blida ögon av den övriga politiska världen. Många yrkesverksamma feminister fruktade sin egen marginalisering om de framhärjade behovet av ett feministiskt parti. ”Kvinnoinitiativ” betraktas idag ofta som ett passerat historiskt stadium. Men eftersom de grundläggande könsrelaterade problemen inte är lösta måste feminister organisera sig på ett eller annat sätt. Det är anmärkningsvärt hur kvinnors separata organisering i de flesta

29 Maud Eduards, *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*, Malmö: Liber, 2002, s. 7.

sammanhang fortfarande uppfattas som en utmaning, eller rent av ett hot. Maud Eduards har gång på gång betonat att kvinnors övriga handlingsutrymme i hög grad är beroende av kvinnors politiska handlingsutrymme. Det finns alltså en spänning mellan feministisk organisering och den demokratiska ordningens regler för hur politik bör drivas. Detta visade väl Feministiskt initiativs korta liv i offentligheten visat med all önskvärd tydlighet?

Vad gick då fel?

Det är alltid lätt att vara efterklok, men låt mig ändå ta upp några av de problem Feministiskt initiativ brottades med. För det första gick introducerandet av det nya initiativet i svensk offentlighet alldeles för fort. Det hade sina skäl att Feministiskt tvingades ut i offentligheten. Det fanns ett medialt intresse för ett eventuellt nytt feministiskt parti som det gick rykten om. Till slut blev det omöjligt att arbeta i fred. När vi väl fanns ute i den mediala offentligheten blev det allt svårare att få tid till nödvändiga ideologiska diskussioner och ställningstaganden. Det visade sig också att tanken på att samla alla feminister till en och samma politiska koalition var behjärtansvärd men naiv. Om vi diskuterar sociala rörelser, som är mer löst

sammanhållna och inte knutna till parlamentariska partier, är öppna koalitioner förstas berikande och intressanta. Om det däremot finns parlamentariska ambitioner i ett land som Sverige, där realpolitiken styrs av en tydlig blockpolitik, är det politiskt sett kortsiktigt att inte söka koalitioner med de övriga vänsteralternativen.

Feministiskt initiativ var, och är, en vänstertung organisation som dock av någon för mig obegriplig anledning inte bekänner sin hemmahörighet på vänstersidan. Tanken är fortfarande att den öppna feministiska koalitionen kommer att bära politiskt eventuellt till nästa val och det var exakt detta som sänkta Feministiskt initiativ som ett parlamentariskt politiskt projekt. För egen del är jag socialist och det har varit en utmaning att arbeta i ett feministiskt projekt som saknar ett tydligt klassperspektiv. Jag gick med i Feministiskt initiativ därför att jag äntligen ville sätta punkt för den nyliberala politiska agendan. Jag önskade också att vi, det vill säga Feministiskt initiativ, skulle bli den nya vänstern. För detta fanns det ett visst gehör bland medlemmarna, men inte tillräckligt. Bristen på denna realpolitiska tydlighet blev ett av de största strategiska fel Feministiskt initiativ begick i valet 2006.

En agenda för feministisk politik

Även om den ideologiska striden om feministisk politik utspelade sig i medierna var det inte medierna som skapade konflikten i Feministiskt initiativ. Grundkonflikten rörde sig om frågan huruvida feministisk politik i första hand handlar om kvinnor eller om radikal könspolitik. Svaret är att feministisk politik handlar *både* om kvinnor *och* om radikal könspolitik. Feminister kan organisera sig i egna organisationer och nätverk, i traditionella politiska partier, i olika sociala rörelser eller i ett eget politiskt parti. Om feminister väljer att starta ett feministiskt parti måste de ta ställning till följande punkter:

- 1) Vilka parlamentariska koalitioner och allianser ska de ingå i?
- 2) Hur ser relationen till feminismens minoriteter ut?

Den hegemoniska vita, heterosexuella medelklassfeminismen kan inte längre räkna med att leda feministiska organisationer på samma självklara sätt som hittills varit fallet. I den feministiska politiken och teorin diskuteras idag *intersektionalitet*, det vill säga hur olika sociala maktstrukturer som kön, klass, sexualitet och rasifiering förhåller sig

till varandra och förstärker varandra. Lesbiska feminister och queerfeminister har länge ställt frågan om de icke-heterosexuella kvinnornas plats i feministisk politik.

Postkolonialt inspirerade feminister problematiserar förhållandet mellan rasism, feminism och etnocentrism. Många feminister ur den hegemoniska gruppen i Feministiskt initiativ blev oroade över den breddning av kvinnopolitiska frågor som det intersektionella perspektivet medförde.

Den intersektionella diskussionen är både nödvändig och berikande. Den kan hjälpa oss att skapa koalitioner med både hbt-rörelsen (homo/bi/trans) och den antirasistiska rörelsen. I ett framgångsrikt feministiskt projekt måste vi idag undvika en alltför ensidig fokusering på könsfrågan för att inte missa förekomsten av flerfaldiga maktstrukturer. Men för en feminist innebär en intersektionell teoretisk och politisk analys, som jag ser det, att inte välja bort könsperspektivet där diskussionen om de övriga sektionerna får och ges allt större utrymme.

Kvinnorörelsens dilemma är att feminister i alltför hög grad varit inriktade på jämställdhet i hemmet och på arbetsplatsen. Därmed har förvisso ojämförbara strukturer

ifrågasatts, samtidigt som många feminister varit bundna till traditionella familjeideologier och patriarkala normer. Jag företräder åsikten att feminism är en fråga om radikal könspolitik. Kön kan inte heller frikopplas från sexualitet, rasifiering, klass och nationalitet. Ingen "blir" kvinna, för än en gång citera Simone de Beauvoir, endast på grund av könstillhörighet. De ideologiska processer som skapar oss som människor har precis lika mycket att göra med sexualitet, klass och rasifieringsprocesser som med kön.

Därför marginaliseras även många män på grund av könsuttryck. Hudfärg, sexualitet och klass leder till könsrelaterat förtryck som i praktiken fungerar som den sexism som drabbar kvinnor. Vart jag än blickar ut i världen möter jag heterosexism, rasism och klassförtryck, vilka på ett otäckt sätt finns invävda i de sociala strukturerna. Vi har förvisso lagar, men kampen mot diskriminering är en så omfattande social process att den kräver betydligt större insatser och ett helt annat politiskt ledarskap än det vi hittills sett.

Feministisk politik måste tydligt ta avstånd från heterosexism, den måste vara antirasistisk och kapitalismkritisk. Vi bör inte heller tala om

något universellt systemskap kvinnor emellan utan snarare om solidaritet och en tydligt ideologiskt inriktad feminism som bygger på frihetlig socialism. I denna feminism finns utrymme för alla som ställer upp på dess ideologiska premisser. Jag ställer mig bakom den indiska feministen Chandra Talpade Mohantys vision om att "vi måste formulera en rasifierad socialistisk feminism som noga uppmärksammar den globala kapitalismens specifika funktionssätt och diskurser; en socialistisk och feministisk kritik som fäster särskild vikt vid nationalitet och sexualitet samt vid de globaliserade ekonomiska, ideologiska och kulturella sammanflätningarna av maskuliniteter, femininiteter och heterosexualiteter i kapitalets jakt på vinst, ackumulering och dominans." (30)

Till en sådan solidarisk feministisk politik räknar jag följande beståndsdelar:

1. Den nya könspolitiken (The New Gender Politics) är inspirerad av den amerikanska könsteoretikern Judith Butlers uppmaning att skapa koalitioner med olika sociala rörelser som arbetar med feministisk politik och queeraktivism. Butler placerar

30 Chandra Talpade Mohanty, *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*, Stockholm: Tankekraft, 2006, s. 25.

den nya könspolitiken inom ramen för dessa rörelser, väl medveten om de spänningar som förekommer mellan och inom dem.

2. Den antirasistiska feminismen som innebär avkolonisering, anti-kapitalistisk kritik och solidaritetspolitik. Den indiska feministen Chandra Talpade Mohanty talar om reflexiv solidaritet i stället för universellt systemskap. Här ingår allianser med andra sociala rörelser som hbt-rörelsen (homo/bi/trans), antirasistiska rörelser, fredsrörelsen och övriga folkrörelser. Det rör sig om en ömsesidighet, ansvarighet och gemensamma intressen som förutsättning för upprättandet av förbindelser mellan olika gemenskaper. ⁽³¹⁾

3. Feminister ska söka allianser med vänsterinriktade organisationer eftersom den liberala feminismen inte innebär någon grundläggande kritik av kapitalismen och följaktligen också saknar klassperspektiv. Mohanty varnar för en ”fri-marknadsfeminism” som grundar sig i kapitalistiska värderingar som profit, konkurrens och ackumulation och koncentrerar sig enbart på ekonomisk ”jämsällldhet” mellan könen. Uppkomsten av en konsumistisk och nyliberal feminism har

bidragit till en feministisk politik som i huvudsak intresserar sig för kvinnors avancemang inom stat, näringsliv och industri. ⁽³²⁾

Syftet med feministisk politik är inte en liberal jämsällldhet utan ett solidariskt samhälle. När Socialistisk venstreparti i Norge nu önskar fördjupa diskussionen om feminism är det centralt att förstå att feministisk politik inte är ett politiskt perspektiv utan att feminism är den nya vänsterpolitiken. En solidarisk fördelningspolitik måste idag inbegripa en stark medvetenhet om heterosexistiska och rasistiska strukturer. I våra länder har vi sett en skrämmande utveckling med uppkomsten av högerextrema partier. Vad värre är har dessa partier fått politiskt inflytande i Danmark och Norge, och de är på väg att få allt större betydelse även i svensk politik. Den socialistiska politiken behöver feminism i lika hög utsträckning som den feministiska politiken behöver socialism. Med förenade krafter måste vi arbeta för solidarisk framtid.

31 Mohanty, s. 23.

32 Mohanty, s. 22.

Om bidragsyterne

Agnes Bolsø er førsteamanuensis ved institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU. Hun jobber for tiden med et forskningsprosjekt om seksualitet, kjønn og ledelse, og er en av Norges mest markerte seksualitetsforskere. Artikkelen i dette heftet speiler hennes engasjement i seksualitetspolitikk.

Beret Bråten er stipendiat ved senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved universitetet i Oslo. Hun jobber for tiden med spørsmål knyttet til representasjon av etniske minoriteter i norske kommunestyre. Beret har tidligere jobbet som journalist i KILDEN, informasjonssenter for kjønnsforskning, og har bidratt med en intervjuetekst i dette heftet.

Helga Eggebø sitter i SVs kvinnepolitiske utvalg og er stipendiat ved Rokkan-senteret ved universitetet i Bergen. Hun har jobbet med spørsmål knyttet til innvandringspolitikk og vold mot kvinner både faglig og politisk. For tiden jobber hun med et forskningsprosjekt om ekteskapsinnvandring.

Ellen Hagen sitter i SVs kvinnepolitiske utvalg og er stipendiat ved institutt for administrasjon og organisasjonsteori ved universitetet i Bergen. I dette heftet skriver hun om seksualitet og vold mot kvinner, som er et av hennes sterkeste faglige og politiske interessefelt. I sitt doktorgradsarbeid jobber hun med krisesenterbevegelsen i Sør-Afrika.

Harriet Bjerrum Nielsen er professor i kjønnsforskning og pedagogikk og leder for Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo. Hun har jobbet med skoleforskning i en årrekke, og er forfatter av en rekke bøker om kjønn, ungdom og skole, deriblant *Moderne jenter* (2006) som hun har skrevet sammen med Monica Rudberg.

Knut Oftung er stipendiat ved senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved universitetet i Oslo. Han jobber for tiden med spørsmål knyttet til skilte fedres forhold til omsorg for barn, og er spesielt interessert i spørsmål knyttet til familie og velferd.

Linda Marie Rustad er seniorrådgiver i Universitets- og høyskolerådet hvor hun jobber for Komité for integreringstiltak – kvinner i forskning. Hun er utdannet filosof og har skrevet flere artikler innen feministisk teori og kunnskapspolitikk. Rustad har tidligere vært tilknyttet Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo. Og hun har tidligere sittet i kvinnepolitisk utvalg i SV, vært fylkessekretær for Vestfold SV og var varaordfører for SV i perioden 2003-2007 i Holmestrand.

Tiina Rosenberg er professor i kjønnsforskning ved Lunds universitet og docent i teatervitenskap ved Stockholms universitet. Hun var en av initiativtagerne til det feministiske partiprojektet ”Feministisk Initiativ”, og har vært profilert i Sverige i forbindelse med dette. Hun er blant annet forfatter av boken *Queerfeministisk Agenda* om kjønns- og seksualitetspolitikk.

Fakhra Salimi er leder for MIRA-senteret, ressurscenter for innvandrere og flyktningekvinner. Hun har jobbet med spørsmål knyttet til minoritetskvinner situasjon i Norge i flere tiår, og har vært engasjert i å bidra til at kvinnebevegelsen i Norge skal bli både inkluderende for minoritetskvinner, og sette rasisme som rammer kvinner på dagsorden.

Torild Skard er SV-veteran og har jobbet med barn og kvinners situasjon som direktør for kvinnespørsmål i UNESCO, stortingsrepresentant for SV og spesialrådgiver i utenriksdepartementet, for å nevne noe. For tiden er hun leder i norsk kvinnesaksforening.

Stine Helena Svendsen er nestleder i SVs kvinnepolitiske utvalg og stipendiat ved institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU. Hun er spesielt opptatt av seksualitetspolitikk, og har også et engasjement i homobevegelsen. For tiden jobber hun med et prosjekt om etnisitet og seksualitet i ungdomsskolen.

Tina Åsgård er kvinnepolitisk leder i SV og jobber til daglig med kompetanseheving på arbeidsmiljø på arbeidsmiljøsentret. Hun er spesielt engasjert i spørsmål knyttet til likelønn og arbeidsliv, og opptatt av hvordan SV kan bli et mer slagkraftig feministisk parti.